

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

**DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE
KALKINMA BANKACILIĞI
ve
KALKINMANIN FİNANSMANI**

**Ahmet KANDEMİR
Araştırma Müdürü
GA – 02-3-10**

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ

**Temmuz 2002
ANKARA**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
	<u>No</u>
Birinci Bölüm: Dünyada Kalkınma Bankacılığı	1
1. Giriş	1
2. Global Kalkınma Bankaları	2
2.1. IBRD (Dünya Bankası)	2
2.2. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)	5
2.3. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)	9
3. Bölgesel ve Ulusal Kalkınma Bankaları	10
3.1. Bölgesel Kalkınma Bankaları	10
3.2. Alt-Bölgesel ve Ulusal Kalkınma Bankaları	14
4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kalkınma Bankacılığının Gelişimi.....	15
4.1. Kalkınma Bankacılığına Karşı Endüstriyel (Sınai) Bankacılık	17
4.2. Kalkınma Bankalarının Rolünün Değerlendirilmesi	18
5. Özet ve Sonuç	23
Ekler	25
Ek 1. Kalkınma bankası kredilendirme işlemleri için bir yaklaşımı tanımlayan şema	25
Ek 2. Türkiye'nin IBRD ve IDA'dan Kullandığı Devam Etmekte Olan Proje Kredileri	26
Ek 3. Türkiye'nin IBRD ve IDA'ya Müracaat Aşamasındaki Projeleri	27
Ek 4. Türkiye'nin IBRD ve IDA Tarafından Tahsisatı İptal Edilen Projeler	27
Ek 5. IFC Tarafından Türkiye'ye Kullanılan Krediler	28
İkinci Bölüm: Türkiye'de Kalkınma Bankacılığı ve Kalkınmanın Finansmanı	30
1. Giriş	30
2. Yeni Bir Ekonominin ve Ulusal Bankaların Temellerinin Atılması	30
3. Devlet Öncülüğünde Kalkınma ve Kamu Mülkiyetli Bankalara	33
4. Özel Girişimciliğe ve Özel Bankacılığa Önem Vermeye Doğru Kayma	36
5. Tekrar Kalkınma Planlaması ve Yeni Kalkınma Bankalarının Kurulması	38
6. Planlama Devri ve Onun Sonu Üzerine Biraz Ayrıntı	41
7. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemin Yeni Politika Koşulları Altında Bankacılık ve Kalkınma Finansmanı	43
8. Şimdiki Durumda Türk Bankacılık Sistemi ve Kalkınma Bankacılığı	49
9. Türkiye Kalkınma Bankası'nın Büyüme ve Kalkınmaya Katkısı	50
10. Kalkınma Bankacılığında Gelecekteki Beklentiler	52
11. Özet ve Sonuç	54
Yararlanılan Kaynaklar	55
Ekler	58
Ek 1. TKB'nin Sanayi Sektörüne Finansman Desteği	58
Ek 2. TKB'nin Turizm Sektörüne Finansman Desteği	58
Ek 3. TKB'nin Sanayi ve Turizm Sektörüne Toplam Finansman Desteği	59
Ek 4. Proje Değerlendirme Sürecine İlişkin İş Akış Şeması	60
Ek 5. Proje Değerlendirme Süreci	62

Dünyada Kalkınma Bankacılığı

1. Giriş

Burada 'kalkınma bankacılığı' kalkınma projeleri için uzun vadeli finansman (kredi veya öz sermaye olabilir) sağlamak amacıyla özellikle harekete geçirilen tüm finansal kurumları ve finansal hizmetleri ifade etmek üzere genel bir terim olarak kullanılıyor. Bu anlamda, kalkınma bankacılığının temel ilkesi şudur: finansal kurumlar bankaca geçerli kalkınma projeleri işine finansmanlarını yöneltmelidir, yani projeler bankaca muteberdir fakat aynı zamanda nitelik olarak kalkınma ile ilgilidir.

Kalkınma bankalarının bir anlamda Gelişmekte Olan Ekonomilerde (GOE) göze çarpan bir finansal boşluğu doldurmaya yönelik yegane finansal kurumlar olduğunun altı çizilmelidir. Kalkınma bankaları tipik bir ticari bankanın GOE'lerde girmeyebileceği alanlara finansal hizmetler verirler: -örneğin, kalkınma bankaları vadesi 10 yıldan 50 yıla kadar değişen uzun vadeli krediler verirler. Ancak bu vadeler, istikrarın düşük, enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde (özellikle yerel kalkınma kurumlarının sağladığı finansman için) kısalmaktadır. Pek çok GOE'nin tamamen gelişmiş sermaye piyasalarına sahip olmadığı veri iken, kalkınma bankaları sermayenin artırılmasında yardımcı ve yararlıdır. Kalkınma bankaları kamu mülkiyetinin bir ögesini ve kamu müdahalesini içerdiği halde, onlar özel sektörde girişimlerin gelişmesine yardım etmede ve finanse edilmesinde esnektir. Buradaki fark şudur: diğer finansal kurumlar, örneğin ticari bankalar, devlet borcunu satın almak suretiyle bütçe açığını finanse etmek isteyebilir, böylece özel sektör yatırımlarına azaltıcı etki yaparken, kalkınma bankaları yinelenen harcamaları veya kalkınma harcamalarını finanse etmek için hükümete geleneksel olarak borç vermez ve borç vermeye mecbur değildir. Hatta hükümetlerden kaynak temin ederler veya hükümet kaynaklarına aracılık ederler.

Bugüne kadar hemen hemen tüm GOE'ler kalkınma bankalarına sahip olagelmıştır. Düşünce önce sanayileşmiş ülkelerde başladı fakat siyasal bağımsızlıktan sonra GOE'lerin çoğu ona sarıldı. Kalkınma bankaları konusunda GOE'lerin istekli olmalarının üç temel nedeni vardır. Birincisi, GOE'lerin çoğunda finansal sistem kalkınma amaçları için uzun vadeli sermaye sağlayabilen alternatif finansal kurumları sunmaz. Ayrıca, menkul kıymetler piyasaları pek çok GOE'de iyi gelişmemiştir. İkincisi, kalkınma süreci işlerinde pek çok GOE'de kamu müdahalesi önemlidir. Kalkınma bankalarının özel rolünün kalkınma projelerinin belirlenmesinde,

geliştirilmesinde, finansmanında ve uygulanmasında kamu müdahalesine bir alternatif sağlamak olacağı iddia edilebilir. Üçüncüsü, kalkınma bankalarının, bilim ve teknoloji ile ekonomik ve endüstriyel kalkınma arasında bağlantı kurulmasında teşvik edici bir rolü resmi bir görev olarak üstlenmesinin, kalkınma bankalarını en iyi yere yerleştirdiğine inanılıyor. Bunun nedeni kısmen kalkınma bankaları görevinin projelerle ilgili olmasıdır.

2. Global Kalkınma Bankaları

Burada global kalkınma bankaları Dünya Bankası Grubunun üyesi olan kalkınma finansman örgütleri olarak tanımlanıyor. Mevcut literatürde Dünya Bankası terimi bazen Dünya Bankası grubunu veya grubun bir üyesini ifade etmek üzere birbiriyile değiştirilebilir bir biçimde kullanılıyor (bakınız Gorman ve Radford, 1984). Dünya Bankası Grubu Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)), Uluslararası Finansman Kurumu (International Finance Corporation (IFC)), Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association (IDA)), ilâve olarak daha yakın zamanlarda kurulmuş kurumlar, yani Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarını Halletme Merkezi (International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID)) ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Kurumu'nu (Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)) kapsar. 1966'da kurulan ICSID'nin üye sayısı 2000'de 131'e ve toplam dava sayısı 75'e; 1988'de kurulan MIGA'nın ise üye sayısı 152'ye verdiği toplam garanti 7,1 milyar \$'a ulaşmıştır. Son iki kurum bu alanda önemli roller oynuyor; ancak, global kalkınma bankaları olarak sayılmıyor.

2.1. IBRD (Dünya Bankası)

IBRD 1944 yılında Bretton Woods Konferansında IMF ile aynı zamanda ve aynı konferansta kuruldu. Dünya Bankasının belli başlı iki görevi vardı. Birincisi, özellikle Avrupa'da, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra savaştan zarar görmüş ekonomilerin imarı için temel araç olarak hareket etme görevi idi. İkincisi, Banka dünyanın düşük gelirli uluslarının ekonomik kalkınması ile görevlendirildi. Uygulamada, üye devletlerin katkılarından oluşan krediyi veren uluslararası bir kurum olarak faaliyet gösterecekti. Bankanın ilk nominal sermayesi 10 milyar \$ iken, 1990 yılı sonu itibariyle yaklaşık 125,3 milyar \$'a ulaştı. Bankanın üye sayısı Doğu Avrupa ülkelerinin son yıllarda üye olmasıyla önemli ölçüde arttı ve 2002 yılında 183'e ulaştı; Bankanın 100'den fazla ülkede bürosu vardır; Washington'da 8.000 ve bürolarda

2.000 olmak üzere toplam personeli 10.000 civarındadır. 2001 yılı itibariyle kullandırdığı krediler toplam olarak 360 milyar \$'a ulaşmıştır.

Bilhassa, Dünya Bankası görevini yerine getirmek için fon sağlayacağı bazı güvenilir kanalları belirledi. Birincisi, yukarıda açıklandığı gibi, Dünya Bankasının sermaye gücü öncelikle üye ülkelerin katkılarına dayanıyor. İkincisi, fonlarının önemli bir kısmını uluslararası bono piyasasındaki kısa vadeli Banka bono/tahvillerinden sağlıyor. Bunlar Bankanın kuruluşundan bu yana geçen elli yıl boyunca olağanüstü başarılı kredi işlemleriyle desteklenen oldukça kıymetli borç araçlarıdır. Borç vermeler yaklaşık 23 para birimi cinsinden yapılıyor ve borcun yaklaşık %95'i sabit faiz oranlarında, orta ve uzun vadeli. Banka kredilerinin bir kısmını finansal kurumlara satar; örneğin, özel ticari bankalar. Bu kredilerin faizi Bankanın gelirinin bir kısmını oluşturuyor. Bu faaliyet ekonomik kalkınmanın finansmanına özel sektör bankalarının katılımına doğrudan ön ayak olur.

Toplam olarak, IBRD faaliyet alanını ve büyüklüğünü genişletti. 1900'lü yılların başından beri GOE'lere kalkınma finansmanı sağlamada IBRD'nin rolü çarpıcı biçimde değişti. Şimdi Banka politika-esaslı kredilendirme (borç verme) ile meşgul oluyor. IBRD bir de IMF ile birlikte ağırlıklı olarak sosyal sektörler ve fakirliğin azaltılması ile ilgili ortak kalkınma programlarına yöneliyor. Bugün, Banka en geniş ekonomik özellikli, uluslararası ekonomik veri ve ülkeye özgü ekonomik bilgi depolarından birini içeriyor. Verdiği kredileri yeniden itfa planına bağlamama politikası, borç ödemelerine ilişkin son derece güvenilir kayıtları ve projelerinin yüksek kaliteli olması nedeniyle, uluslararası finansal kurumlar arasında Bankaya iyi bir itibar kazandırdı.

Bununla birlikte, Dünya Bankası büyük itirazlar ve eleştirilerle karşı karşıya kalıyor (bakınız Bird, 1993; ve Murinde, 1994d). Bankanın zengin ülke hissedarları Banka'nın çalışma biçiminden memnun olmuyor. Proje kredileri sadece başarısız olması için onaylanıyor; ya da kredilerin doğruluğu saptanıyor ancak başladığı bir işin sonu gelmiyor. Bakınız, *The Economist* (1 Mayıs 1993, s.109). İlâve olarak, banka çalışmaları zayıf teknik yardımın, özellikle Sahra-Altı Afrika'da az bir başarıya sebep olduğuna işaret ediyor, çünkü bu teknik yardım alıcı ülkeler tarafından arzı-zorlayıcı, projelerin de gereğinden fazla planlandığı ve oldukça büyük olarak algılanıyor (bakınız Murinde, 1994e, 1994f). Bir de Bankadan borç alan birçok ülke arasında hoşnutsuzluk artıyor. Bu bölgede Bankanın müdahalesine rağmen, Sahra-Altı Afrika

fakir dünyada maddi durumu başlangıçtakinden daha kötü olan tek kıtadır. Elde edilen kanıtlar 1960'dan beri bu bölgede fakirliğin gerçekten arttığını gösteriyor (bakınız, örneğin, Murinde 1993c). Bu hususta, bazı eleştirmenler tarihsel olarak Dünya Bankasının faaliyetlerini görev alanının dışındaki bölgelerde, yani az gelişmiş bölgelerin dışındaki bölgelerde yoğunlaştırmaya yönelmiş olması yüzünden Sahra-Altı Afrika'nın kötü durumunun ağırlaştığını iddia ediyor. Örneğin, 1990'da kredi ödemelerinde, Bankanın toplam kredilerinin %26'sını Latin Amerika ve Karayibler bölgesine, %32'sini Asya'ya, %22'sini Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya ve sadece %10'unu Sahra-Altı Afrika'ya verdiği ortaya konmuştur (bakınız Baker, 1993). 2000'e gelindiğinde ise, IBRD ve IDA'nın birlikte verdiği kredilerin dağılımı şöyle olmuştur: %26,6'sı Latin Amerika ve Karayiblere, %19,9'u Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya, %19,5'i Doğu Asya ve Pasifik Bölgesine, %13,8'i Güney Asya'ya, %14,2'si Afrika'ya ve %6'sı da Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yadır. 2000 yılında IBRD kredileri önceki iki yıla göre yarı yarıya düşmüş olmasına rağmen, sadece Sahra-Altı Afrika'ya verilen kredi miktarı (2,159 milyon \$) düşmemiştir.

Ayrıca, Dünya Bankası alınan iç ve dış önlemler yüzünden, 1980'li yıllarda başarısız olmuştur. Özellikle, Üçüncü Dünyanın borç yüküne ve de hız kaybeden fakir-ülkelerin büyümesine yeterince yardımcı olunamadı. Bakınız *The Economist* (30 Mart, 1991, s.71-72). Bu nedenlerden dolayı, ABD hükümeti Dünya Bankasına daha fazla finansal destek vermeye isteksizdir. Bu mesele Bankanın ve IMF'nin Eylül 1989 Yıllık Toplantılarında ortaya çıktı. Eleştirmenler aynı zamanda Bankanın ve IMF'nin Üst Yöneticilerinin politik atanmalarına işaret ediyor; birincisinin üst düzey yöneticileri genellikle bir ABD Vatandaşıdır ve ikincisinin yetkilileri ise normal olarak bir Avrupalıdır. Buradaki mesele şudur: Dünya Bankası ve onun kız kardeşi kurum olan IMF, Amerika ve Avrupa ülkelerinin dışında kalan üye ülkelerin - başta GOE'ler olmak üzere - hilafına, Amerikan ve Avrupa finansal çıkarlarının tarafını tutan araçlar olarak görülmektedir.

Bu arada, Dünya Bankası'nda ABD'nin hegemonyası yerini Japonya'nın artan etkisine teslim ediyor. Japon ve bazı Avrupalılar serbest piyasaların, liberalleştirilmiş politikaların ve özelleştirmenin Anglo-Amerikan felsefeyi yansıtan ilkelerine itiraz ediyor.

Dünya Bankası (IBRD) 2001 mali yılında 36 ülkede 91 operasyon için 10,5 milyar \$ kredi vermiş, kuruluşundan bugüne verdiği krediler toplamı 360 milyar \$'a

ulaşmıştır. IBRD tarafından verilen kredilerin mali yıllara (1Temmuz-30 Haziran) göre gelişimi şöyle olmuştur:

Yıllar	1992-97 ort.	1998	1999	2000	2001
Milyon \$	15.368,3	21.086,3	22.182,3	10.918,6	10.500,0

Türkiye ise bugüne kadar IBRD'den 168 projeye kredi için onay almış, bu projelerden 4 tanesi iptal edilmiştir. Bu projelerden 7 tanesi onay aşamasında, 25 tanesi ise aktif durumdadır. Dolayısıyla, 132 proje IBRD'den sağlanan kredi ile tamamlanmıştır (Bakınız Ek Tablo 2, 3 ve 4)

2.2. Uluslararası Finansman Kurumu (International Finance Corporation)

Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), özel sektör projelerine devlet garantileri istemeden yatırım yapan ve gelişmesini destekleyen belki yegane global kalkınma finansman kurumu olabilir. IFC 1956 yılında sadece 78 milyon \$'lık taahhüt edilmiş ve ödenmiş sermaye ile faaliyete başladı. IFC, Dünya Bankası Grubunun üyesi olan GOE'lerde yer alan projelere yatırım yapıyor.

IBRD toplumsal giderleri karşılamak için finansman veya GOE'lerde endüstriyel büyümeyi desteklemek için altyapı sağlarken, IFC özel sektör girişiminin gelişmesine yardım etme konusunda yoğunlaştı. 1991 ortası itibariyle, IFC 135 üyeye ve toplam 2,3 milyar \$ sermayeye sahipti. 2001 yılı itibariyle üye sayısı 174'e sermayesi ise 2,45 milyar \$'a ulaşmıştır. IFC şimdiye kadar Afrika, Asya ve Latin Amerika'da yer alan 90'dan fazla ülkede 1.000'den fazla özel sektör projesine toplamı 21,7 milyar \$'a ulaşan fonları sağladı. Sadece 2000 mali yılı içinde 75 ülkedeki projelere toplam 2,4 milyar \$ kaynak sağladı. Son zamanlarda GOE'lerdeki özelleştirme ve elden çıkarma politikaları, IFC'nin aktif katılımıyla ivme kazanıyor. 1980'den beri, IFC'nin çeşitli programların yönetiminde sürekli yer alması sınırlandırıldı. IFC tarafından yönetilen temel programlar şunlardır:

(i) *Sermaye Piyasaları Birimleri*: Sermaye Piyasaları IFC tarafından oluşturulan yeni hizmetlerden biridir. Birim dört temel hizmeti kapsar, bunlar, ülke yatırım şirketleri (country funds), yeni gelişen piyasalar veri tabanı, uluslararası menkul kıymetler grubu ve çok ülkeli kredi hizmetleridir.

Ülke yatırım şirketleri, yeni gelişen sermaye piyasalarında (ECM) kapalı-uçlu yatırım şirketleri kurmaya dönük çalışmalardır; genellikle "kapalı uçlu yatırım şirketleri" olarak adlandırılırlar; çünkü firmalar tek bir ülkenin menkul kıymetlerinde

yatırım yapar. Fonlar başlıca uluslararası merkezlerde alınır satılır; örneğin, New York ve Londra. Ülke yatırım fonu şirketlerinin en önemli rolü, GOE'lere giden sermaye akımlarını iyileştirmektir.

IFC, ülke yatırım fonu şirketlerine ilâve olarak 1986 yılında Yeni Gelişen Piyasalar Büyüme Fonunu (Emerging Markets Growth Fund (EMGF)) kurdu. EMGF, Yeni Gelişen Sermaye Piyasalarında yer alan şirketlerin birer portföyünden oluşan çok uluslu bir yatırım fonu şirketidir. Ülke yatırım şirketlerinin aksine, EMGF'nin yatırımları tek bir ülkede olmayacaktır; gerçekten, EMGF herhangi bir ülkede kendi aktiflerinin %20'sinden veya tek bir firmada kendi aktiflerinin %5'inden fazla yatırım yapamayacaktır.

IFC aynı zamanda özel olarak çıkarılan fonların (örneğin, özel ticari bankalar için değişken faiz oranlı tahvil) yanında borç değiştirme fonlarında da yatırım yaptı.

(ii) *Yeni Gelişen Piyasalar Veri Tabanı (EMDB)*: 1988 yılında kurulan EMDB, GOE'lerde menkul kıymetler piyasalarına dair bilgisayara geçirilmiş bilgiyi tutuyor. Yaklaşık 20 piyasadan 7-10 firmanın hisse senetleri ile ilgili veriler haftalık ve aylık sıklıkla tutuluyor. IFC fiyat indeksi ve IFC toplam getiri indeksi, zincirleme Paasche indeksi kullanılarak hesaplanıyor; bu indeksler piyasa kapitalizasyonu ile ağırlıklandırılıyor (bakınız IFC, 1993). Detaylı bilgi tabanı IFC'ye GOE'lerde özel yatırımların tayini ve aracılık yüklenimi işlemlerinde yardımcı oluyor. Bir de profesyonel yatırımcılar EMDB'yi kendi yatırım programlarında ve genel danışmanlık faaliyetlerinde kullanıyor. Araştırmacılar da ECM'lerin performansını incelemek için EMDB'de tutulan tarihsel veriyi kullanabilirler.

(iii) *Çok Ülkeli Kredi Hizmetleri (Multi-Country Loan Facilities (MCLF))*: IFC, MCLF'yi 1990 yılında uluslararası finansal kurumlardan alınan orta vadeli kredilerin belirli GOE'lerdeki küçük ve orta ölçekli projelerin finansmanı için kanalize edilmesine bir araç olarak geliştirdi. Standart bir MCLF, döviz kaynakları sağlamak amacıyla bir uluslararası banka ile IFC arasında yapılan ortak bir finansman anlaşmasıdır. IFC yatırım kriterlerini hazırlayıp kredi veren gibi davranırken, ticari banka aktif olarak proje hazırlama, proje değerlendirme, gözetim ve denetim işiyle uğraşır.

MCLF'nin getirdiği yenilik, IFC ile uluslararası bir banka ve yerel bir şirket arasında risk paylaşımını mümkün kılması ve yatırımları küçük ve orta ölçekli seviyede yapmasıdır. Projeyi başlatan yerel şirket yerel bilgiye sahiptir; uluslararası

banka döviz ile beraber uzmanlığa sahiptir; ve IFC ise hem dövize sahiptir ve hem de finansmanın aracılık yüklenimi rolünü üstlenir.

Şili, Endonezya, Malezya, Uruguay, Fas, Pakistan, Sri Lanka ve Türkiye dahil bir çok ülke bu programa katıldı.

(iv) Uluslararası Menkul Kıymetler Grubu (The International Securities Group (ISG))

ISG, kurumsal menkul kıymetleri satışa çıkararak fonlarını artırmaya çalışan GOE'lerdeki özel şirketlerin zayıf yanlarıyla ilgilenmek üzere 1989 yılında IFC tarafından kuruldu. Bu maksatla ISG, uluslararası sermaye piyasalarında yer almak için GOE'lerdeki özel şirketler tarafından ihraç edilebilecek menkul kıymetlerin türleri ve onların vade koşulları konusunda piyasa verilerinin toplanmasında ISG aktif olmuştur. Bir de ISG, menkul kıymetleri çeşitlendirmenin faydalarından yararlanmak için bankalardan kredi almak yerine doğrudan doğruya para piyasasında menkul kıymet ihraç ederek finansman temini (securitization) imkânından yararlanmalarını şirketlere tavsiye ediyor. Bir yatırım ortağı olması yanında, bir aracılık yüklenimcisi olarak hizmet vererek, ISG uluslararası sermaye piyasasına GOE'lerdeki özel firmaların girmesini mümkün kılıyor. Genel olarak, ISG'nin yönetimi altında piyasaya çıkarılan araçlar borç, hisse senedi veya hisse senetleri ile değiştirilebilir tahvillerinden oluşur.

Uygulamada, ISG'nin rolü modern bir menkul kıymetler borsasındaki bir simsarın (broker) rolüne benzetilmektedir (bakınız Baker, 1993). Bir simsar gibi, ISG menkul kıymetlerin alım satımında dört ana ögeyi bir araya getirir. Bu dört ana öge GOE'lerdeki özel şirketler, yatırım bankaları ve menkul kıymet aracı kuruluşları (securities houses), uluslararası kurumsal yatırımcılar ve GOE'lerdeki hükümetlerdir. ISG bu rolü nedeniyle, yabancı yatırımcılar arayan anonim şirketler ve ekonomik reformları üstlenmeye istekli hükümetlerin olduğu geçiş ekonomilerinde temel araçlardan biri olarak sayılabilir.

(v) Diğer IFC programları

İlâve olarak, IFC son zamanlarda özel sektör için kalkınma finansmanının harekete geçirilmesini kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmış birtakım programlar geliştirdi.

Özel sektör firmalarının finansal yeniden yapılandırılmasını ve kamu iktisadi devlet teşekküllerinin özelleştirilmesini kolaylaştırmak için 1989 yılında IFC, Kurumsal Finansman Hizmetlerini (Corporate Finance Services (CFS)) başlattı. Bir özel

şirketin kurumsal yapılandırılmasının amacı söz konusu şirketin sermayesini artırma girişimini yabancı yatırımcılar için cazip kılmaktır. Bu amaçla, Meksika ve Filipinlerde CFS tarafından yapılan kurumsal yeniden yapılandırma başarılı bir şekilde yerine getirilmiştir (bakınız Baker, 1993, s.106-107). Özel yatırımcıların politik çıkarlar için kullanıma açık olan büyük bir kamu şirketinden almak yerine, özelleştirilen bir firmadan hisse senedi almayı daha cazip bulması nedeniyle özelleştirme haklı bulunuyor (bakınız Murinde ve Ngah, 1995).

İlave olarak, bugün birçok GOE hükümeti, bütçe açığı problemlerini düzeltmek ve daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek amacıyla, kamu iktisadi teşebbüslerinin elden çıkarılmasını kabul ediyor. Bankacılık sektörü kurumlarının başarılı özelleştirme girişimlerinin başını çeken bir örneği Kore'de gerçekleştirilmiştir; genel olarak, GOE'lerde yaklaşık 109 özelleştirme projesini Dünya Bankası'nın desteklediği söyleniyor (bakınız Baker, 1993, s.108). Serbest piyasa ekonomileri için gerekli önkoşullar olarak kısıtlamaların ve düzenlemelerin kaldırılması hareketi ile liberalleşmeye doğru ekonomik politikada şimdiki kayma veri iken, bu şaşkıncı değildir.

IFC ayrıca bir hedef grup olarak Afrika kıtasının karşı karşıya kaldığı kalkınma finansmanı sorunlarıyla ilgili bir program geliştirdi. Afrika'da küçük ve orta ölçekli müteşebbislerin projelerinin kalkınma finansmanı ihtiyaçlarının ve finansman kaynaklarının hesaplanmasında yardımcı olacak bir hizmet vermek için 1986 yılında IFC, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Afrika Kalkınma Bankası'nın (AfDB) desteğini sağladı. Afrika'ya Özgü Proje Geliştirme Hizmeti (APDF) olarak bilinen bu hizmet bir Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı projesi olup, IFC tarafından uygulandı ve bölgesel olarak proje giderlerini Afrika Kalkınma Bankası karşıladı. Afrika'ya Özgü Proje Geliştirme Hizmeti'nin (APDF) amacı filizlenmekte olan girişimci ruhunu geliştirmek için Afrika'da küçük ölçekli teşebbüslere 0.5 milyon \$'dan 5 milyon \$'a kadar değişen kalkınma finansmanını kanalize etmektir. APDF ilk olarak proje fikirlerini kesin ve açık olarak belirtir ve elemeyi geçirir. Daha sonra proje fikirlerini ilerletmek, proje ortaklarını seçmek, finansman kaynaklarını tespit etmek ve projenin başarılı bir şekilde hayata geçmesini kolaylaştırmak için danışmanlık hizmetleri verir. APDF'ye temel teşkil eden düşünce uygulanabilir, aynı zamanda yerel ekonomiler üzerinde önemli çarpan etkilerine sahip olacak projelerin gelişmesini desteklemektir. Doğu ve Güney Afrika için Nairobi'de, Batı ve Orta Afrika

bölgesi için Abidjan'da bulunan ve esas itibariyle yaklaşık 8-10 kişiden oluşan iki ekip vardır. APDF yönetimi altındaki projeler Botswana, Nijerya, Tanzanya ve Kenya'da başarılı bir şekilde uygulanmıştır (bakınız Baker, 1993, s.III-2).

IFC, Afrika'da vasıflı ve tecrübeli idari personel eksikliğini gidermek için, 1989 yılında AfDB ile işbirliği yaparak Afrika Yönetim Hizmetleri Şirketi'ni (AMSC) kurdu. Afrika Yönetim Hizmetleri Şirketi'nin (AMSC) kurulmasının arkasında yatan düşünce yönetim bilgisi ve finansmanı olan Afrika'ya özgü şirketlere sahip olmaktır; bu düşüncenin getirdiği yenilik Afrikalı yöneticilere, başlangıçta Afrika Yönetim Hizmetleri Şirketi (AMSC) vasıtasıyla sağlanan yabancı uyruklu yöneticilerin yerine geçmeleri için eğitim programları içermesidir (bakınız IFC, yıllık Rapor, 1990, s.41). AMSC'nin ilk faaliyet yılı 1990'da, Senegal'da bir gazete-dergi işletmesi yöneticisini de içeren bir eğitim projesi geliştirdi.

Yukarıda verilenlere ilâve olarak, 1989 yılından beri IFC çeşitli hizmet ve programlar geliştirmiştir.

Netice itibariyle, IFC tarafından sağlanan geniş bir finansal kurumlar, araçlar ve hizmetler dizisi, özellikle ev sahibi ülke hükümeti finansal teminatlar (garantiler) veremediği zaman, özel sektöre dış kaynaklardan kalkınma finansmanının kanaliz edilmesinde bu teşkilatın önemini gösterir.

IFC tarafından kaynak tahsis edilmiş olan Türkiye'deki özel sektör projeleri Ek 5'de verilmiştir.

2.3. Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association (IDA))

Dünya Bankası Grubunu oluşturan – IBRD, IFC ve IDA – üç ana kurumdan biri olarak IDA 1960 yılında kuruldu. Diğer iki kurumun aksine IDA, GOE'lere çok uygun koşullar altında kalkınma kredileri vermek üzere oluşturuldu. Bu amaçla, IDA faizsiz veya çok düşük bir faizle uzun vadeli krediler (çok yumuşak kredi) sağlar. Bir IDA kredisinin ana para geri ödemesinin olmadığı 10 yıllık bir ertelenme süresi vardır; ondan sonra bu kredi yıllık %2,5 gibi çok ayrıcalıklı bir faiz oranı, artı 40 yıl için ödenmemiş bilanço (unpaid balance) üzerinden %0,75 yıllık yönetim ücreti ile verilir. IDA kredileri Dünya Bankasının üyesi olup kişi başına yıllık geliri 580 \$'dan az olan ülkelere veriliyor.

IDA programları 1960 yılından itibaren genişletildi ve bu programlara yoğun talep olduğu işaret ediliyor. IDA'nın başlangıç sermayesi 1 milyar \$'dı, fakat bu sermaye

birkaç kere artırılmıştır. 1990 yılı sonu itibariyle, IDA 138 üye ülkeye 250 milyar \$'ın üzerinde tahsis kararı verdi. 2000 yılı itibariyle kullandığı kredilerin toplamı 120,3 milyar \$'a üye sayısı ise 161'e ulaşmıştır. 2000 yılı içinde 52 ülkede 126 projeye 4,4 milyar \$ kredi sağlamıştır.

Yıllar	1992-97 ort.	1998	1999	2000
Milyon \$	6.174,7	7.507,7	6.813,3	4.357,6

Düşük gelirli mevcut GOE'lerin çoğu kalkınırken, buna mukabil olarak uygun bir rol oynaması için IDA'nın yeniden düzenleneceği umuluyor. Bununla birlikte, kalkınma finansmanı alanında IDA'nın uygun bir yere sahip olduğu kabul edilmelidir.

Türkiye'de IDA tarafından finanse edilmekte olan herhangi bir proje yoktur. IDA daha çok IBRD ile paralellik taşıyan faaliyet alanlarında (kamusal projeler) rol oynamaktadır. IDA'nın görev alanları da ülke gelir düzeylerine göre ayrılmıştır.

3. Bölgesel ve ulusal kalkınma bankaları

3.1. Bölgesel kalkınma bankaları

Kalkınma bankalarının ikinci kategorisi bölgesel kalkınma bankalarından oluşur. Bölgesel kalkınma bankalarının ayırt edici bir özelliği, adından anlaşılacağı gibi, tüm dünyayı kapsayacak şekilde faaliyet göstermemesi, faaliyetlerinin daha ziyade bölgesel bir coğrafi alanla sınırlı olmasıdır. Bu bankalar Dünya Bankası Grubunun faaliyetlerinin yerini almaktan ziyade onların faaliyetlerini tamamlar. Her bir bölgenin kendine özgü ekonomik problemleri olduğuna göre, bölgesel kalkınma bankalarının benzersiz bölgesel kalkınma finansmanı ihtiyaçlarının karşılanması için daha iyi donatılması bekleniyor.

Başlıca bölgesel kalkınma bankaları Avrupa için (özellikle Doğu Avrupa) Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)); Afrika için Afrika Kalkınma Bankası (African Development Bank (AfDB)); Asya için Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank (ADB)); Latin Amerika için Amerikalararası Kalkınma Bankası (Inter-American Development Bank (IADB)); İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank (IDB)); ve Kalkınma Danışma Komitesi (Development Advisory Committee (DAC)) ve Teknik Yardım Komitesi (Technical Assistance Committee (TAC)) gibi Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma

Örgütünün (Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)) yan kuruluşlarıdır.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), 40 ülkenin temsilcileri ile, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Topluluğu tarafından 1990 Mayısında imzalanan bir anlaşma ile kuruldu. EBRD Amerika Birleşik Devletleri ve eski SSCB ülkelerinin üye olması nedeniyle ilk çok taraflı kalkınma bankası olarak tektir.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) başlıca faaliyeti, Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomileriyle özel ilişkili olarak, Avrupa'daki ekonomik yapılarla ilgilidir. Genel olarak, Doğu-Batı gerginlik havasının yumuşaması (détente) veri iken, EBRD potansiyel olarak Avrupa içinde uluslararası finansal ilişkilerin dönüşümü için temel bir araçtır. Bununla birlikte EBRD, yakın zamanlarda kurulmuş bir kurum olduğu halde, hali hazırda oldukça zor bir durumdadır. EBRD, Doğu Avrupa'nın yeniden inşasında başarısız kalırken, kötü yönetim ve kendisinin fazla açılmış harcaması nedeniyle suçlanıyor. Dünya Bankası gibi EBRD de aşırı harcamalarından dolayı eleştirilmiştir, yani proje planlamada ve proje değerlendirme tahlillerinde başarısız olması ve hükümetleri her şeyin harfiyen yapılması konusunda mecbur tutması nedeniyle tenkit edilmiştir. Bu kurum kendi kredi kararlarında daha az kapalı kutu olması ve kendi karmaşık bürokrasisinde aşırılıkları frenlemesi yönünde giderek artan baskı ile karşı karşıya kalıyor. Özellikle, Bennet (1993) yaptığı çalışmada bankaya çok uygun ödünç verilebilir fonlar verilmiş olmasına rağmen, EBRD'nin fonların yavaş ödenmesinin sıkıntısını çektiğini ileri sürdü. Kredi ödemesini hızlandırmak için borçlulardan istenen bazı koşulların hafifletilmesi öneriliyor. Yine de ticari bankalardan farklı olarak, kalkınma bankalarının fonları kredi sözleşmesinin karşılığında ödemesi ve kendileri kredi geri ödemeleri tamamlandıktan sonra kredi kapatma faturası düzenlemeleri; bundan dolayı, kredi ödeme sürecini hızlandırmanın kolay olmayabileceğini işaret etmek faydalı olacaktır.

Afrika Kalkınma Bankası Grubu (AfDB) 1963 yılında Afrika Birliği Örgütü (Organisation of African Unity: OAU) tarafından kurulan Afrika Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Fonu ve Nijerya Tröst Fonu'nu içine alır. Afrika Kalkınma Fonu AfDB Grubunun faizsiz veya çok düşük faizle uzun vadeli kredi veren yan kuruluşudur. Bankanın 75 üye ülkesi 50 bölgesel üye ve 25 bölgesel olmayan ülkelerden meydana geliyor. AfDB Grubunun kredi ödemesi açısından en büyük pay tarım sektörüne gidiyor (%31). Krediden yararlanan diğer önemli sektörler kamu hizmetleri işletmeleri

(%23); ulaştırma (%19) ve sanayi (%14); bakınız AfDB (1989, s.129-151). Son zamanlarda evre ve gıda yeterliliğine önem vermeye doğru bir kayma olmuştur. Ayrıca, Banka ulusal ve bölgesel kalkınma bankalarında öz sermaye iştirakine yoğun ilgi gösteriyor.

Asya Kalkınma Bankası (ADB) ye ülkelerde ekonomik büyüme hızına ivme kazandırmak amacıyla 1966 yılında kuruldu. Asya bölgesinde ADB'nin faaliyetleri GOE'lerle sınırlıdır. ADB'nin 47 üyesinden 32'si Asyalı lke iken, 15 tanesi Asyalı olmayan ülkelerdir (bakınız Sender, 1993). Projelerinin yüksek performanslı olması, bankanın çok dürüst olması ve ye ülkelerden aldığı destek nedeniyle, ADB kolayca sermaye piyasalarından borç alabilir (bakınız Rudnick, 1993). Kredi demeleri bakımından, ADB kredilerinin en büyük payı yakıt-dışı madenlere (%26), tarım ve tarıma-dayalı sanayi sektörüne (%21), enerji (%18) ve sosyal altyapıya (%14) gidiyor; bakınız Wihtol (1988, s.3-4). Genel olarak, ADB ye ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınması için kredi verir ve öz sermaye (hisse senedi karşılığı) yatırımı yapar; bir de teknik yardım sağlar.

ADB son zamanlarda yerel sermaye piyasalarını geliştirmek için ye ülkelere yardım etmekle meşgul oluyor.

İslam Kalkınma Bankası (IDB) 43 ye Arap ülkesinden meydana geliyor; bu ye ülkelerden Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt Banka fonlarının %65'ine katkıda (bağış olarak) bulunuyor. Banka Arap dünyasında petrol ihracatından elde edilen dolarları kullanılır duruma getirmede çok etkin olmuştur. Kalkınma finansmanı İslami prensiplere göre uygulanıyor: kalkınma finansmanında faiz yükü yoktur, onun yerine Banka projelere sermaye iştiraki ve kâr/zarar ortaklığı yoluyla katılıyor (bakınız Murinde, Naser ve Wallace, 1994). IDB'nin faaliyetleri 1968 yılından beri Arap lkelerindeki yatırımlarda ve projelerin yönetiminde aktif olarak bulunan Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonunun (AFESD) faaliyetlerini tamamlar. Geçmişe bakıldığında, IDB'nin gelişmesi bir kalkınma bankasının hızlı büyümesinin klasik bir örneğini sergiliyor. İslam Konferansı rgt (Organisation of Islamic Conference (OIC)), Müslüman lkeler arasında daha yakın işbirliği ve daha fazla dayanışmayı teşvik etmek için, 15-16 Aralık 1973 tarihinde Cidde'de yaptığı toplantıda IDB'yi kurmayı kararlaştırdı. Söz konusu toplantıda alınan bu kararı Cezayir, at, Mısır, Gine, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Malezya, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Somali, Sudan,

Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen Arap Cumhuriyeti imzaladı. Ondan sonra IDB'yi kurmak için hazırlık çalışması başlangıç olarak Hazırlık Komitesi Sekreterliği tarafından üstlenildi; daha sonra çalışma, geçici bir süre işbirliği yapan ülkelerden oluşan bir grup tarafından üstlenildi. Hazırlık çalışmaları aşağı yukarı Aralık 1974'de tamamlandı fakat Banka'nın açılış töreni toplantısı, İdare Meclisinin Riyad'da 26 Temmuz 1975 tarihindeki toplantısına kadar yapılamadı. Çok geçmeden, bankanın örgüt yapısı tamamlandı, uygun personel işe alındı veya örneğin, Uluslararası Para Fonu ve Afrika Kalkınma Bankası gibi global ve bölgesel finansal kurumlarda çalışanlardan sağlandı. IDB'nin ilk yılı hazırlık çalışmalarına tahsis edildi. İkinci yılda IDB'nin faaliyetlerinde hızlı bir genişleme kaydedildi; tarım, sanayi, eğitim, altyapı ve kamu hizmetleri işletmeleri alanlarında 31'den fazla proje uygun bulundu; Çat, Lübnan, Senegal, Uganda, Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün katılımıyla, Bankanın üye sayısı 32'ye çıktı. Üçüncü yılda, banka onaylanan finansal işlemlerinin tutarını 270 milyon ABD \$'a çıkardı; Mali ve Burkino Faso'nun katılımıyla üye sayısı daha da arttı ve bankanın detaylı organizasyon şemasının ortaya çıkmasıyla personel sayısı 118'den 173'e çıktı. Dördüncü yılda, banka toplam 622.72 milyon \$ tutarında ve yedinci yılda 661 milyon \$ tutarında finansmanı onayladı. Finansman işlemleri bankanın dokuzuncu ve onuncu faaliyet yıllarında daha da genişledi. Bununla birlikte, Bankanın on birinci ve on ikinci faaliyet dönemi işlemlerinden proje finansmanı ve teknik yardım seviyesinde bir azalma yaşandı. Özellikle 1990-1994 döneminde olmak üzere, son zamanlarda eğilim tersine dönmüştür. Esas itibarıyla IDB altı tür finansman işlemi üzerinde yoğunlaştı. Bunlar: krediler, dış ticaret finansmanı, finansal kiralama, kâr ortaklığı ve teknik yardımdır.

IDB'nin yürürlükte olan politika çerçevesi bu tür finansman işlemlerine daha fazla ağırlık vermektedir, fakat biraz daha yenilikçi faaliyetlere doğru kayma eğilimi gözlenmektedir. Örneğin, İslami esaslara uygun olarak, kalkınmayı yönlendirmeye ve ayrıca projelere ve yatırımlara İslami bir yaklaşıma özellikle önem veriliyor. Bankanın önemli bir faaliyet politikası olarak müşterek finansman politikası da vardır; IDB ile projeleri müşterek finanse eden önemli finansal kuruluşlar Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu ve Uluslararası Finansman Kurumudur.

Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Avrupa Birliği'nin (EU), Afrika'nın, Karayip ve Pasifik ülkelerinin (ACP) fakir alanlarındaki projelere kalkınma finansmanı sağlamak

üzere 1958 yılında Avrupa Birliği tarafından kuruldu. Genel olarak, Avrupa Yatırım Bankası'nın kredi ve sermaye ilişkisinin yaklaşık %60'ı Avrupa'da iken, sadece yaklaşık %15'i Karayip ve Pasifik'tedir. EIB fonları dünya sermaye piyasalarından sağlıyor ve bu fonları ortalama olarak 7-10 yıl vadeli projelere veya hatta altyapı geliştirme projelerine 20 yıl vadeli veriyor.

Batı Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Japonya'dan oluşan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) GOE'lere verilen finansmana yardımcı olmak için Kalkınma Danışma Komitesi (DAC) ve Teknik Danışma Komitesi (TAC) vasıtasıyla araştırma, müşterek ekonomik ve finansal faaliyetlerle uğraşılıyor.

Burada iki özel bölgesel kalkınma bankasından bahsetmek uygun olacaktır. Birincisi, Latin Amerika için Atlantik Kalkınma Grubu (Atlantic Development Group for Latin America (ADELA)). 1964 yılında kurulan ADELA, bankalar ve şirketlerden oluşan yaklaşık 230 ortağı ile uluslararası bir özel ortak yatırımdır. Genel merkezi Lüksembourg'da olmakla beraber, ADELA teknik yardım ve kalkınma finansmanı sağlayarak Latin Amerika ülkelerindeki özel sektörü güçlendirmeyi amaçlıyor. İkinci özel sektör bölgesel kalkınma bankası Asya Özel Yatırım Şirketi'dir (the Private Investment Company of Asia (PICA)). PICA kendi hissedarları tarafından finanse ediliyor. PICA Asya'daki GOE'lerde teknik yardım ve kalkınma finansmanı sağlayarak, özel sektör şirketlerinin gelişmesi üzerinde yoğunlaşıyor.

3.2. Alt-bölgesel ve ulusal kalkınma bankaları

Dünya Bankası gibi tüm dünyayı ilgilendiren (global) kalkınma bankaları ve bölgesel kalkınma bankalarına ilâve olarak, GOE'lerde alt-bölgesel kalkınma bankaları olarak sınıflandırılacak üçüncü seviyede kalkınma bankaları vardır. Bu sınıfta, birkaç ülke tarafından bu ülkelerin kalkınmasını finanse etmek için bir kalkınma bankası kuruluyor, özellikle bu ülkeler hali hazırda bazı ekonomik entegrasyon biçimlerinden yararlanıyorsa. Örneğin, alt-bölgedeki kalkınma projelerini finanse etmek için, Doğu Afrika Topluluğu idaresinde Kenya, Tanzanya ve Uganda hükümetleri tarafından Doğu Afrika Kalkınma Bankası (EADB) kuruldu.

Neredeyse tüm GOE'lerde ulusal kalkınma bankaları kurulmuştur. Bu bankalar genelde ulusal hükümetlerce kontrol edilir ve bütünüyle kamu mülkiyetindedir; bununla birlikte, bir de devlet bankalarıyla yan yana faaliyet gösteren bazı özel kalkınma bankaları vardır. Ulusal kalkınma bankalarının örneklerinden Kore

Kalkınma Finansman Kurumu, Hindistan Sınai Kredi ve Yatırım Kurumu ve Uganda Kalkınma Bankası sayılabilir. Ulusal kalkınma bankalarının özel bir yönü şudur: ev sahibi ülkelerinde küçük ve orta ölçekli projeler için kendi aralarında rekabet etme eğilimindedir. Bununla birlikte, eğer müşterek finanse etmeyi gerektirebilecek büyük ölçekli bir proje varsa, bu bankalar müşterek olarak çalışabilirler. Bu bankalar müşterek finansmana katılmak için bir alt-bölge veya bölgesel kalkınma bankasını ortaklaşa çalışmaya davet edebilir.

4. Gelişmekte Olan Ekonomilerde Kalkınma Bankacılığının Gelişimi

Daha önce açıklandığı gibi, başta Dünya Bankası olmak üzere pek çok kalkınma bankası Bretton Woods anlaşması esnasında önerilen bir modeli takip ederek ortaya çıkmıştır. İlk örnek modelde birtakım özellikler belirlenmiştir. 1968 yılına kadar kalkınma bankalarının özel mülkiyetli olması Dünya Bankası'nın desteği için bir önkoşul idi. Daha sonra bu önkoşul kaldırıldı; bununla birlikte, bu bankalar özel sektörü kredilendirmekle sınırlandırıldı. Bir de bu bankalara devlet desteği zorunluluğu getirildi; öte yandan, bankanın faaliyetlerinde devletin herhangi bir aktif rolü ve bir hissedar olarak oy hakkı olmayacaktı.

İkinci olarak, kalkınma bankalarının yetenekli yönetim ve personele sahip olması mecbur tutuldu. Bir de bu bankaların malî açıdan kendi ayakları üzerinde durabilmesi, varlığını bağımsız olarak sürdürebilmesi zorunlu kılındı; örneğin, sermayesine dayalı pozitif getiri göstermeliydi. Böyle olmak sıfatıyla, kalkınma bankaları yüksek proje değerlendirme standartlarını korumak ve sermaye yapısı, borç-sermaye oranı ile likidite gibi malî durumlarını dikkatle gözetmek zorunda kaldı. Bununla birlikte, bankaların borç finansmanı (borçlanma yoluyla yapılan finansman) sağlamaları ve onlar projelerde sermaye iştirakine katılmamaları mecbur kılındı. Bu sıfatla, bankalar finanse ettikleri projelerde herhangi bir yönetim sorumluluğu almak istemedi. O yüzden, yaptıkları işlemlerde, kalkınma bankaları açık bir biçimde kârlılık göstergeleri ile yönetildi.

Üçüncü olarak, ilk örnek kalkınma bankası modeline göre, GOE'lerin birçoğunda özel sektörün kalkınma sürecini desteklemek için orta ve uzun vadeli kredi kaynağına sahip olmak zorunda olmadığı kabul edildi. Kalkınma bankaları gerekli sermayeyi sağlamak için Dünya Bankası ve diğer finansman kurumları vasıtasıyla uygun bir kanal buldu. Bu fonksiyon aynı zamanda açıkları sırasıyla tasarruf açığı ve döviz açığı olan iki açıklı model ile de tutarlı idi, ki bu modele göre GOE'ler sermaye

yatırımı ve gerekli ithalatı yapabilmek için yeterli fonlara sahip değildi (bakınız Meier, 1989: 129-130). Bu nedenle, teoriye göre global ekonomik kurumlar kalkınma bankalarının kendi gücünü yaratmasına ve yerel sermaye piyasalarını geliştirerek uzun vadeli yatırım fonlarının kanalize edilmesine yardım ederek iki açık problemini hafifletmeye çalışır. Daha da önemlisi, kırsal alanlarda yatırım yaparak bankaların ulusal kalkınma stratejilerini güçlendirmesi beklendi (bakınız Landell-Mills, 1985).

Kalkınmakta olan dünyanın büyüklüğü, uzaklığı ve yerel bilgisi veri iken, pahalı olduğu için Dünya Bankası ve diğer finansman kurumlarının GOE'lerdeki projelerle doğrudan ilgilenmesinin beklenmemesi nedeniyle, kalkınma bankalarının aracı rolü güçlendi. Bu durum Grzyminski'nin (1991, s.87) yaptığı çalışmadaki şu düşüncesi ile tutarlı idi: "bankacılık borçluyu, yöreyi, malın-mülkün değerlerini ve içinde bulunulan ekonomik koşulları bilme anlamına gelir". İlâve olarak, bu hizmetler mevcut ticari bankalarla sağlanamaz, çünkü ticari bankaların yeni veya uzun vadeli projeleri değerlendirme gücü yoktur ve sadece kısa vadeli işletme sermayesine dönük krediler üzerinde yoğunlaşırlar. Merkez bankaları da yeni gelişmekte olan finansal sistemlerin kontrolü ve düzenlenmesi ile meşgul olmaları nedeniyle bu hizmetleri sağlayamaz.

Uzun vadeli kredilerden başka, kalkınma bankalarının projeleri desteklemesi, yönetsel vasıfları yükseltmesi, girişimciliği geliştirmesi ve gelişmekte olan ev sahibi ülkelerin teknolojik güçlerinin gelişmesine yardım etmesi beklendi. İktisadî politika hazırlayanlar proje kavramı ile bilim (teori) ve teknolojiyi (uygulama) birleştirmeyi planladı; bilim ve teknoloji ile finansmanı karşılıklı uyumlu bir şekilde ayarlamak için ideal kurum olarak kalkınma bankaları düşünüldü (bakınız Yao-Su ve Jequier, 1989).

Aşağıda, kalkınma bankacılığı ile endüstriyel (sınai) bankacılık arasındaki farkları inceliyoruz. Aynı zamanda, kalkınma bankalarının planlanan (veya tasarlanan) finansal, kalkınma ve teknolojik fonksiyonlarını yerine getirme derecesine göre performanslarına bakılarak değerlendirilmelerini ele alıyoruz. Değerlendirme sürecinde -projeleri değerlendirme, -proje gözetim ve denetimi, -teminatları, -hesapların değerlendirilmesi, -makro ekonomik ortam ve yönetim gibi faktörleri izleyerek kalkınma bankalarının başarısı veya başarısızlığı hakkında karara varabiliriz.

4.1. Kalkınma bankacılığına karşı endüstriyel (sınai) bankacılık

Kalkınma bankacılığı ile endüstriyel bankacılık arasında ayırım yapmak faydalı olacaktır. Endüstriyel bankacılık kıta Avrupa'sında icat edildi ve Avrupa'nın endüstriyel kalkınmasında büyük bir rol oynadı. Bu tarz bankacılık daha sonra kendi endüstrileşme sürecinde Japonya tarafından benimsendi. Bu alanda önde gelen bir örnek Japonya Sınai Bankasının (Industrial Bank of Japan) oluşumudur (bakınız Camerun, 1972). Endüstriyel bankacılığın farklı bir özelliği; banka ile firma arasında yakın bir ilişkinin olmasıdır. Örneğin, endüstriyel bankacılığın Alman-Japon modelinde, bankalar endüstriyel kalkınmayı sağlamak için aktif girişimcilik rolünü kabul ederler. Söz konusu bankalar işletme (sermayesi) kredisi, orta ve uzun vadeli kredi verir ve hatta finanse ettikleri girişimlerin finansal riskini azaltmak için sermayesine iştirak bile ederler. Türkiye örneğinde özellikle 1990'dan önce TKB (DESİYAB) ve TSKB bu yaklaşımı uygulamıştır. Japon endüstrileşme örneğinde, büyüme devresindeki işletmelere endüstriyel sermaye ve girişimcilik rehberliği sağlamak için endüstriyel bankaların hükümetlerle bağlantılar oluşturduğu görülmektedir.

Endüstriyel bankacılığın Alman-Japon modeli kabul edilmiş bir finansal uygulamaya (financial orthodoxy) dayalı Anglosakson karşılık modeli ile çok net biçimde çelişiyor. Anglosakson modeli kabul edilmiş bir finansal uygulamaya dayanıyor fakat GOE'lerdeki sermaye piyasası işlemlerinin yetersizliğinden doğan problemleri kabul ediyor (bakınız Yao-Su, 1981). Görünen odur ki GOE'lerin pek çoğundaki mevcut kalkınma bankaları Alman-Japon modelinden Anglosakson modeline daha yakındır. Endüstriyel bankaların sağladığı başarılar farklı koşullarda olmuş olsa bile, söz konusu edilen bankaların benzer sonuçları elde etmelerinin beklendiği de bir gerçektir.

Jequier ve Yao-Su'nun (1989) yaptığı çalışmaya göre, kıta Avrupa'sında ve özellikle Almanya'da endüstriyel bankaların en önemli ayırt edici özelliği şuydu: bu bankalar hükümetin öncelikleri içinde sanayinin gelişmesini teşvik etme ve cesaretlendirmeye yönelik bir amaçla kuruldu. Bu nedenle, endüstriyel bankaların kalkınma misyonunun olduğu ve ulusal politikaların araçları olarak hizmet yaptıkları görülmektedir. İlâve olarak, endüstriyel bankalar büyük boyutluydu ve endüstriyel desteklemede normal olarak karşılaşılan riskleri üstlenmek için malî güce sahipti; aynı zamanda girişimci rolünü kabul etmek için bu alanda gerekli bilgi ve uzmanlığa sahip oldular. Endüstriyel bankalar bir de diğer hissedarlar gibi yönetim kurulunda

temsil edilmek ve böylece işletme ile daha yakından meşgul olması için öz sermayeye katılma imkânı kazandılar. Bununla birlikte, GOE'lerdeki mevcut kalkınma bankalarının çoğu büyük boyuta, malî güce veya Almanya ve Japonya'daki gibi endüstriyel banka olarak hizmet vermek için gerekli teknik uzmanlığa sahip değildir. İlâve olarak, Bhatt'ın(1993) yaptığı çalışmada ileri sürdüğü gibi GOE'lerde pek çok kalkınma bankası gerçekten insanlarla buluşmaksızın ve bir müteşebbis kimsenin yeteneğini harekete geçirmeksizin potansiyel müteşebbisleri bekleme gibi pasif bir rolü üstlenme eğilimindedir. Bu yüzden GOE'lerde pek çok kalkınma bankası kredilerin geri dönüşünün iyileşmesine ağırlık verirken, endüstriyel bankaların ağırlık verdiği nokta işletmenin başarısı ve projelerde öz sermaye iştirakinin getirisi olduğu iddia edilebilir. Bu anlamda, endüstriyel bankalar endüstriyel kalkınma sürecinde kolaylaştırıcı bir rol oynar.

4.2. Kalkınma bankalarının rolünün değerlendirilmesi

GOE'lerin pek çoğunda hükümetler kalkınma bankalarının ekonomik kalkınma sürecinin finansmanında önemli bir rol oynamasını beklerler. Kitchen (1986, s.123) yaptığı çalışmada GOE hükümetlerinin temel beklentilerinin; -istihdamın yaratılması, -döviz tasarrufu veya kazancı, -sosyal sınıflar ve bölgeler arasında gelirin dağılımı, -ülke içinde veya ülkeler arasında endüstrinin çeşitlendirilmesi, -tarım sektörünün modernleştirilmesi, -küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi olduğunu belirlemiştir. Bunların "çarpan etkileri" birlikte sağlanırsa, ekonomik kalkınma sürecine ivme kazandıracaktır.

Bununla birlikte, bugüne kadar global, bölgesel ve ulusal kalkınma bankalarının herhangi bir ekonomik kalkınma başarısına katkısı olduğu konusunda bir kanıt yoktur. Açıkça, Dünya Bankası Grubu veya herhangi bir global kalkınma bankası Asya'da başarılı bir yatırımın beyni olmadı. Örneğin, Rowley (1992) yaptığı çalışmada, Asya bölgesinde yaklaşık 10 yıl boyunca toplam yatırımların sadece %1-2'sinin Dünya Bankası Grubu tarafından doğrudan sağlandığını ortaya çıkardı.

Genel olarak, kalkınma bankalarının zayıf performansı malî sonuçlara yansıdığı gibi, Dünya Bankası ve diğer finansman kurumları, genel kalkınma bankacılığı kavramının sağlamlığı ve GOE'lerde bankaların doğru olarak kurulup kurulmadığı konularında sorulara da yol açtı. Kalkınma sürecine bankaların önemli bir katkı yapıp yapmadığına ilişkin tereddütlere bu sorular da eklenince bu kurumların elde tutulup tutulmaması konusunda bir daha düşünülmesine yol açtı. Bununla birlikte, kalkınma

bankalarının performansının değerlendirilmesi genellikle bu bankaların bilanço ve kâr-zarar tablolarına dayanmaktadır; bunlara göre kârlılık, getiri oranları ve portföy durumu analiz edilir ve önceden belirlenen standartlarla karşılaştırılır. Malî oranlara dayalı geleneksel analiz sistemi, standart muhasebe literatüründe oldukça kullanışlıdır (bakınız, örneğin, Jain, 1989). Bununla beraber, geleneksel sistem her şeyi kapsamamasına rağmen, kalkınma bankacılığının aslında var olan probleminin temelini bulup çıkaramıyor. Analizi iyileştirmek için, performansın bir hedefler kümesine göre ele alınması ve kalkınma bankasının hedeflere ulaşacak durumda olup olmadığının incelenmesi gerekir.

Kariisa ve Murinde (1995) yaptıkları çalışmada bir kalkınma bankasının performansının karşılıklı olarak birbirini pekiştiren üç farklı hedef veya fonksiyon altında incelenmesini içeren bir yöntem önerip uyguladılar. Bunlar malî fonksiyon, kalkınma fonksiyonu ve teknoloji geliştirme fonksiyonudur. Bu fonksiyonların hepsi birbirine bağlı olarak bir kalkınma bankasının toplam performansını belirlemek için çalışır.

(i) Malî fonksiyon: Bu fonksiyon altında, kalkınma bankasının aslında bir finansal kurum olduğu kabul edilir; bu sıfatla, performansı ve kaynaklarının etkin kullanımı bankanın bilanço ve kâr-zarar tabloları temeline dayalı olarak belirlenir (bakınız, Jain,1989). Eğer banka kârlı bir şekilde görevini yapıyorsa, kalkınma fonksiyonlarını yerine getirebilir ve faaliyetlerini genişletmek için performansının gücüne göre daha fazla kaynaklar alabilir demektir. Malî analiz genellikle kârların ve toplam getiri oranlarının yeterliliği göz önünde tutularak yapılır. Kârın gerçekten yeterli ve sürdürülebilir, sunulan rakamların da inanılır olup olmadıkları incelenir.

(ii) Kalkınma fonksiyonları: Burada bir kalkınma bankasının işinin proje finansmanı olduğu kabul edilir. Kalkınma projeleri başarılı olmazsa, banka kendi fonksiyonunu yerine getirmede başarısız olacaktır. Bu amaçla, banka sağlıklı bir portföye sahip olmalıdır, proje devresi aşamalarıyla mutlaka başından sonuna kadar ilgilenmeli ve projeyi devletin genel hedefleri ve bankanın kendi hedeflerine uygun olarak desteklemeye çalışmalıdır. Bankaya uygun bir biçimde sunulan birkaç uygulanabilir proje olduğu ve bankaya sunulan mevcut fırsatlar arasında hangisinin en iyisi olduğunu bankanın bilemeyeceği ileri sürülmüştür (bakınız Houk, 1967).

Bankanın kârlılık, ekonomik yapılabirlik ve çabuk uygulanabilirlik kriterleri açısından en iyi olduğunu düşündüğü projeyi seçmesi lâzımdır (bakınız Yao-Su,

1981 ve Bhatt, 1993). İkinci aşamada girişimin maliyetini karşılayan firmayı veya girişimi çekip çevirecek müteşebbisi belirlemelidir. Bazı kalkınma bankalarının yapılabirlik (fizibilite) çalışmalarına ve çok dikkatli hazırlanmış oranlardan ziyade yönetimin yeteneğine daha fazla dikkat ettiği bilinmektedir (Dugan, 1990).

Proje finansmanında diğler bir faktör kalkınma bankaları tarafından istenen karşılıklı teminattır (security collateral). Bu teminat projenin kendisi veya başka bir sabit kıymet olabilir. Teminata önem verilmesi projenin başarısını garanti etmez ya da teminatlar bankanın vadesi gelmiş alacaklarını geri alması için emin bir araç değildir. Enflasyonun yüksek ve devalüasyonun sık sık tekrarlandığı GOE'lerin çoğunda eğer uzun vadeli kredi verilirse teminat tutarı yaklaşık iki yıllık bir dönem içinde düşük kalabilir. Böyle bir durumda beklenen gelir ve nakit akımlarına değer biçmek daha cazip olabilir. Vurgulanan bu nokta kalkınma bankalarını endüstriyel veya evrensel bankalardan ayırır: birincisi ihtiyatlı davranıp daha çok sonuçlar üzerinde odaklanırken, ikincisi riskler almaya ve girişimin başarısından doğrudan sağlanan sonuçları yüklenmeye razı olur.

(iii) Teknoloji geliştirme kurumları olarak kalkınma bankaları: Arz yetersizliği içinde olan GOE'lerde, hızlı ekonomik büyüme için duyulan gereksinimlerden biri uygun üretim teknolojisidir. Burada kalkınma bankalarının teknoloji geliştirme kurumları olarak hareket etmeleri için stratejik bir yere konuldukları iddia ediliyor. Kalkınma bankaları endüstriyel projeleri finanse ettiğine göre, onlar bu boşluğu doldurmak için hizmet verebilir ve ithal edilecek teknolojinin tipine yön verebilir. Girişimci, bir kalkınma bankasına gelip ve belirli bir imalat için makine-ekipman ithal etmek istediği zaman, banka hem yurtiçi hem de yurtdışında meydana gelecek teknolojik gelişmenin eğilimini değerlendirmek ve yerel koşullara girişimci tarafından önerilenden daha uygun alternatifleri önermek için yeterli teknik kapasiteye sahip olmalıdır. Kalkınma bankası, yerel koşullarda çalışabilecek, bakımı ve tamiri yapılabilecek ve bir yere özgü koşullara uyarlanabilecek teknolojiyi ithal edecek projelere yardım etmelidir. Kalkınma bankası, aynı sektörde farklı projeleri finanse ederek zaman içinde biriktirdiği bilgi ve uzmanlık birikimi sayesinde, kalkınma bankası bunu (teknoloji ithalatını) yapabilmelidir. Kalkınma bankasının belirli bir alanda bilgi ve uzmanlığının olmadığı yerde, banka bu alandaki teknik danışmanlık firmalarının hizmetlerini kullanmalıdır; örneğin, Kore Kalkınma Kurumu (Korean

Development Corporation) teknolojinin profesyonel değerlendirilmesi için Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü'nden yararlanmaktadır (bakınız Bhatt, 1993).

Bununla birlikte, bir kalkınma bankasının teknoloji geliştirme rolleri ev sahibi ülkenin belirli endüstriler için oluşturduğu teknoloji politikaları ile uyum içinde olmalıdır. Japonya örneğinde olduğu gibi, kalkınma bankaları daha geniş bir iktisadi politika çerçevesinde bilinçli karar almalıdır (bakınız Camerun, 1972, Bl.1). Bundan başka, mevcut literatürde teknoloji politikasının işler gözüktüğü yerler olarak Hindistan ve Brezilya'dan bahsedilmektedir. Bu ülkelerde uygun teknoloji politikalarının yürürlüğe girmesini sağlamak için mühendislik danışma sübvansiyonları yaratılmıştır (bakınız Jequier ve Yao-Su, 1989).

İlâve olarak, bazı kalkınma bankalarının projeleri ilgili sektörde daha önce ithal edilen teknolojileri iyi anlamadan değerlendirme eğiliminde oldukları belirtilmiştir; yani kalkınma bankaları değerlendirme sonrası rolü göz ardı etme eğilimindedir (bakınız Sender, 1993). Bankalar uygulanan teknolojinin başarısını ve uygunluğunu takip etmeli ve değerlendirebilmelidir. Bu durum benzer sektörlerde sonradan gelen projelerde kullanılabilecek tecrübe ve bilginin birikmesine yardımcı olur.

Nihayet, proje belirleme, geliştirme, değerlendirme ve uygulamasının tüm aşamaları gerektiği gibi ve uygun şekilde yapılırsa bile ekonomik ortamda sonradan gelen değişmelerin projenin performansını etkileyebileceğini belirtmek faydalı olur (bakınız Bennett, 1993). Bu bağlamda, kalkınma bankalarının çoğu tesisin tamamı hakkında görüşlerini, tüm tesisatların tamamlanıp projenin çalışmaya hazır hale getirilmesinden sonra bildirdikleri gerekçesiyle eleştirilmiştir. Eğer banka kendi kalkınma fonksiyonunu yerine getirmek zorundaysa, projenin ekonominin her tarafında amaçlanan çarpan etkilerini başarmasından emin olmalıdır. Örneğin, eğer bir proje doğru dürüst çalışmadan bankanın başka bir yükümlülüğüne yardım etmenin aracı olduysa, banka kalkınmaya dönük fonksiyonunda açıkça başarısız olacaksa da, bankanın portföyü canlı olarak sınıflandırılır. Bu yüzden, Alman-Japon modeli öğretici gibi geliyor. Yao-Su (1981, s.51) yaptığı çalışmada ifade ettiği gibi, "Endüstriyel /sınai bankacılık geleneğinde, devam eden aktif bir ilişki vardır ki bu ilişki kuşaklar boyu sürebilir (örneğin, Deutsche Bank ve Siemens arasındaki ilişki).

(iv) Macro-ekonomik koşullar ve yönetim: GOE'lerde kalkınma bankalarının bir çok iç ve dış faktörler tarafından etkilenen ekonomik bir ortamda faaliyet gösterdiği belirtilmelidir. Kesinlikle, kalkınma bankaları faaliyet gösterdikleri GOE'leri yöneten

politikaların hazırlanmasına açıkça karışmadıkları için, iktisadi politikayı kabul edicidirler. Kısaca, bu bankaların performansını ev sahibi GOE'deki ekonomik politika koşullar engelleyebilir veya yardım edilebilir.

Pek çok GOE'yi yüksek enflasyon, yavaş veya hiç ilerlemeyen büyüme ve ödemeler dengesindeki dengesizlikler rahatsız ediyor (bakınız Murinde, 1993a). İlâve olarak, örneğin yapısal uyum tedbirleri gibi bazı politika programları döviz kurunun sık sık devalüasyonunu gerekli kılabilir. Örneğin, ticaretin elverişsiz koşulları gibi genel global koşulların kötüye gitmesi, dış borcun ağır yükü ve devam eden petrol fiyatlarının artışı GOE'ler için standart senaryolardır. Tüm bu faktörler iş adamlarının geleceklerini planlamada gözlerini son derece korkuttuğu için, iş adamları GOE'lerde endüstriyel kalkınmaya yardım edici değildir. Kredilerin döviz cinsinden belirlendiği ülkelerde, döviz kurunun devalüasyonu borcun geri ödenmesini neredeyse imkânsız kılar; netice itibariyle, firmalar makine-ekipmanını beslemek için ithal edilen yedek parçanın istikrarlı girişini sürdürmede başarısız olabilir. Bu yüzden, GOE'lerde çalışan projelerin son derece zayıf olduğu gözükür. Ne projelerin ne de kalkınma bankalarının kendi başına daha iyi şeyler yapabilmesinin başarı olasılığı vardır.

Westlake (1993) yaptığı çalışmada Almanya'da ve Japonya'da endüstriyel bankaların teknik vasıfları olan insan kaynakları ile çok iyi donatılmış bir ortamda faaliyet gösterdiğini ifade ediyor; bu durum pek çok GOE'deki ortamla çok net bir aykırılığı sergiliyor. Eğitim, girişimcilik, teknolojik yeterlilik gibi faktörler GOE'lerin çoğunda çok düşüktür. Bu nedenle, GOE'lerin gerekli vasıfların eksikliği nedeniyle projelerin zayıf yönetiminden ve zayıf yürütülmesinden rahatsız olması şaşırtıcı değildir.

Ekonomik koşullara ilâve olarak, bir ulusun iyi yönetimi, politika ortamı ve etkili kamu desteği, proje performansında büyük bir fark yaratır. Kendisini kalkınmaya bağlayan, hükümet, sanayi ve diğer sektörler için kesin roller hazırlayan iyi bir önderliğin olduğu yerlerde, kalkınma bankalarının faaliyetleri muhtemelen kolaylaşacaktır. Örneğin, kalite önderliği ve iyi yönetim politikalarının süreklilik arz eden bir temele dayalı olarak yürütüldüğü Güney Kore veya Singapur gibi ülkelerde, Kore Kalkınma Bankası ve Singapur Kalkınma Bankası çok iyi şeyler yaptığı söyleniyor. Aynı fikir ABD Uluslararası Kalkınma (Yardım) Örgütü'nün Woods Raporu'nda (1989) gözüküyor. Bu raporda 20 yıl boyunca ABD'nin yardım için hedef aldığı tek bir GOE'nin bile gelişmiş ülke statüsüne doğru tedricen değişmediğine

işaret ediliyor; buna rağmen milyarlarca dolar imtiyazlı koşullarla transfer edilmiştir. Bu nedenle, şeffaflık ve sorumluluk anlamına gelen doğru ekonomik politikalar ve disiplinin önemi vurgulanmalıdır. Genel olarak, Sunners ve Pritchett (1993: 389) yaptıkları çalışmada da “bir toplumun artan iş alanlarına girişmenin ve uygulamak için kendini düzenlediği geniş yönetim konuları”nın kalkınma sürecinde önemli olduğu ifade ediliyor. Bu yüzden, politikaların kesin ve açık olarak belirlenmesinde bankalar ve hükümet arasında ahenkli bir ilişkinin olması gerektiği, fakat söz konusu politikaların uygulanmasına başlandığı zaman ise bağımsızlık ve özerkliğin şart olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca, Almanya veya Japonya'nın diğer sanayileşmiş ülkelere yetişmek için kendi ülkelerini harekete geçirdikleri gibi, ülkeyi sanayileştirmek için ulusal düzeyde bilinçli çaba olmalıdır.

Kalkınma bankası kredilendirme işlemleri için en elverişli yaklaşımda makroekonomik ve politik ortam; kredilendirme yapan bankanın malî gücü (konsorsiyum finansmanı veya diğer malî anlaşmalar vasıtasıyla fonları birleştirme yeteneği ve işletim politikası dahil olmak üzere); borçlunun mali gücü ve yönetim kapasitesinin dikkate alınması ve bunlar arasında bir dengenin bulunması gerekmektedir.

Bir kalkınma bankası için genel bir kredilendirme yaklaşımı Ekteki Şekil 1'de verilmiştir.

5. Özet ve sonuç

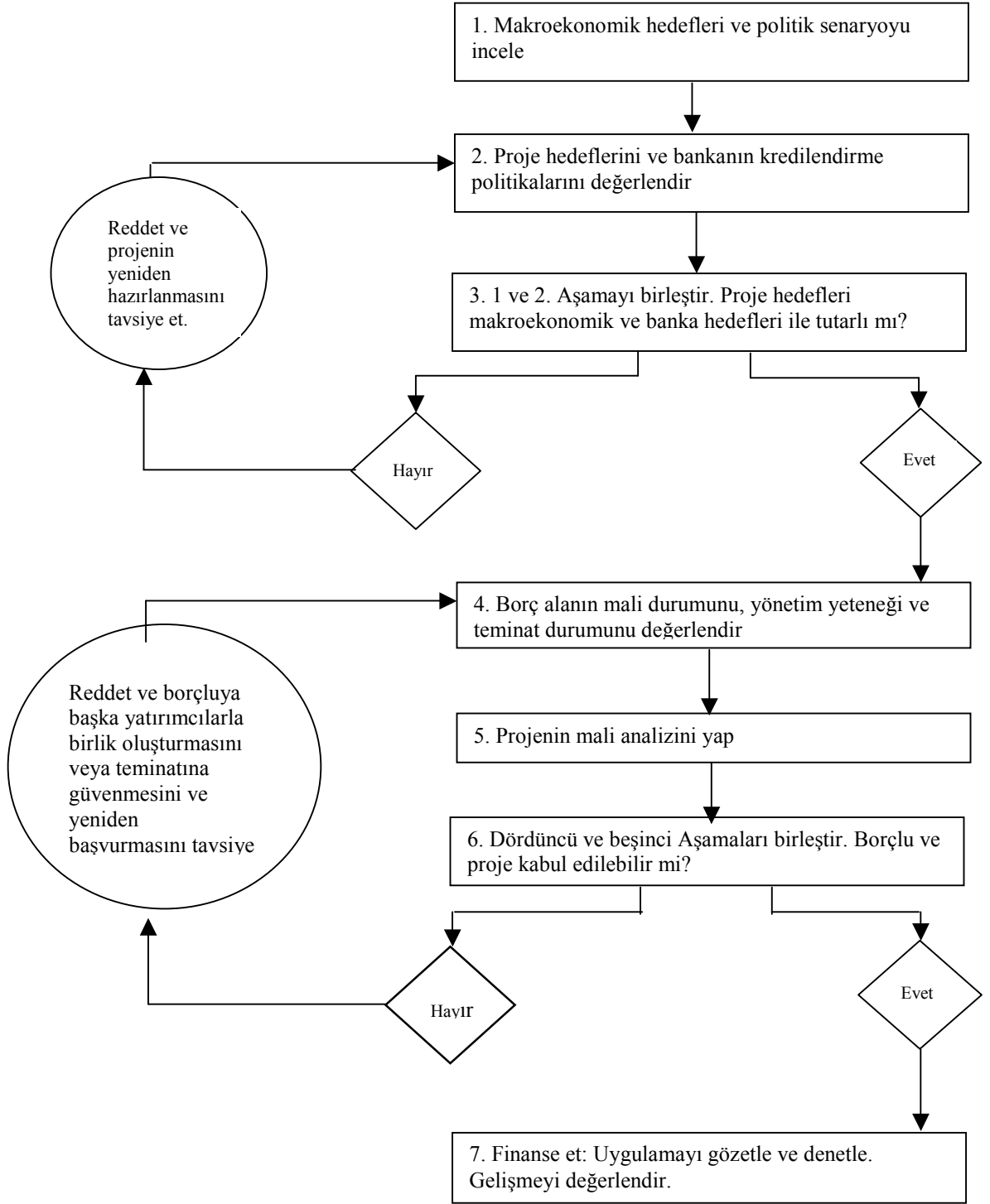
Burada geniş biçimde tanımlanan kalkınma bankacılığı ile ilgili temel meseleler ele alındı. Kalkınma bankacılığı faaliyetlerinin bir dizi finansal kurum tarafından icra edildiği görüldü. Bu finansal kurumlar tüm dünyayı ilgilendiren (global) bankalar ve ulusal kalkınma bankalarını kapsama alacak şekilde sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte, bu sınıflar hiyerarşik değildir; daha ziyade her kategori içinde ve dışında her bir banka bağımsızdır fakat müşterek finansman anlaşmasında diğer bankaya katılmayı seçebilir. Bu durum kalkınma bankacılığı hizmetlerinde rekabet ve benzerini yapma (duplication) aktivitelerinin var olduğunu ortaya koyar.

İlâve olarak, kalkınma bankalarının halen stratejik mevkiiler işgal ettiğine ve bir ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli etkileri olabileceğine işaret edildi. Bankalar küçük ve orta ölçekli özel sektör müteşebbislerin finanse edilmesinde; fonların kalkınma projelerine ülkenin genel ekonomik önceliklerine uygun olarak tahsis

edilmesinde kullanılabilir. Ayrıca, teknoloji geliştirme kurumu ve dış krediler ile endüstriyel kalkınmaya tahsis edilen kaynakların yurtiçi dağıtımının bir kanalı olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, bankalar yukarıdaki rolleri yerine getirebilmek için, mutlaka iyi nitelikli, görevine bağlı ve hareket kabiliyeti olan yönetim takımları ile donatılmalıdır. GOE'lerdeki bu kalkınma bankaları içinde bulunulan ekonomik koşulları değerlendirebilmek, fırsatları belirleyebilmek, kendi ayakları üzerinde durabilen, uygulanabilir projeleri geliştirebilmek ve bir müteşebbis rolü oynayabilmek için kurum içi yeteneklerini geliştirmelidirler. Bankaların teknoloji geliştirme fonksiyonunu yerine getirebilmek için teknolojik yeteneklerini de geliştirmeleri lazımdır.

EKLER

EK-1: Kalkınma bankası kredilendirme işlemleri için bir yaklaşımı tanımlayan şema

**EK 2: TÜRKİYE'NİN IBRD VE IDA'DAN KULLANDIĞI DEVAM ETMEKTE OLAN PROJE
KREDİLERİ
(Haziran 2002 itibariyle) (Milyon ABD \$)**

Projenin Adı	Tahsis Tarihi	Kapanış Tarihi	IBRD Tahsisi	IDA Tahsisi	IBRD + IDA Tahsisi
Cesme - Alaçatı İçme Suyu ve Kanalizasyon Projesi")	14.04.1998	31.12.2003	13,10	0,00	
B-LOAN KAYRAKTEPE POW")	07.04.1986	N/A	52,00	0,00	
B-LOAN FSAL")	05.09.1986	N/A	32,90	0,00	
B-LOAN (FSAL")	26.01.1987	N/A	20,00	0,00	
EGY.SEC LOAN -B LOAN")	23.09.1987	N/A	30,10	0,00	
II FIN.ADJ.BLOAN") (Sağlık Sektörü)	15.09.1988	N/A	29,80	0,00	
Sulama İdaresinin Katılımcı Özelleştirme ve Yatırım Projesi")	14.10.1997	31.12.2002	20,00	0,00	
Sınai Teknoloji Kredi Projesi")	17.06.1999	31.12.2003	155,00	0,00	1
Sağlık Projesi (02")	22.09.1994	30.06.2003	150,00	0,00	1
Temel Eğitim Projesi")	23.06.1998	30.06.2003	300,00	0,00	3
Antalya İçme Suyu ve Atık Arıtma Projesi")	25.05.1995	30.06.2003	100,00	0,00	1
Kamu Finansal Yönetim Projesi")	21.09.1995	31.12.2002	62,00	0,00	
Yol İyileştirme ve Trafik Güvenlik Projesi")	20.06.1996	31.03.2003	250,00	0,00	2
Ozon Tüketen Maddeleri Yavaş Yavaş Kullanımdan Kaldırma Projesi (02")	05.10.1995	30.06.2004	0,00	0,00	
Korunan Alanlar ve Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi Projesi - GEF")	13.06.2000	31.12.2006	0,00	0,00	
Mal Piyasası Geliştirme Projesi")	16.07.1998	31.03.2003	4,00	0,00	
Ulusal İletim Şebekesi Projesi")	11.06.1998	31.12.2005	270,00	0,00	2
Acil Sel ve Deprem İyileştirme/Telafi Projesi")	10.09.1998	31.03.2003	369,00	0,00	3
İhracat Finansmanı Aracılık Kredisi Projesi")	06.07.1999	28.02.2003	252,53	0,00	2
Marmara Depremi Acil Yeniden İnşa Projesi")	16.11.1999	31.05.2005	505,00	0,00	5
Ekonomik Reform Kredisi Projesi")	18.05.2000	31.03.2003	759,60	0,00	7
Özelleştirme Sosyal Destek Projesi")	21.12.2000	31.12.2004	250,00	0,00	2
Tarımsal Reform Uygulama Projesi")	12.07.2001	31.12.2005	1.200,00	0,00	1,2
Programlı Finansal ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi (02) Projesi")	16.04.2002	31.12.2002	2.700,00	0,00	2,7
Sosyal Risk Azaltma Projesi")	13.09.2001	30.06.2006	1.000,00	0,00	1,0
TOPLAM			8.525,03	0,00	8,5

Not: İptalleri yansıtmaz. Toplam proje maliyeti Banka dışı fonları da içerir
Kaynak: Dünya Bankası

**EK 3: TÜRKİYE'NİN IBRD VE IDA'YA MÜRACAAT AŞAMASINDAKİ PROJELERİ
(Haziran 2002 itibariyle) (Milyon ABD\$)**

Projenin Adı	Tahsis Tarihi	Kapanış Tarihi	IBRD Tahsisi	IDA Tahsisi	IBRD + IDA Tahsisi
Toplum Gelişimi ve Miras Projesi	N/A	N/A	26,2	0,0	2
Temel Eğitim Projesi	N/A	N/A	300,0	0,0	30
İkincil Eğitim Projesi	N/A	N/A	250,0	0,0	25
Türkiye – Anadolu Havza Rehabilitasyon Projesi	N/A	N/A	50,0	0,0	5
Yenilenebilir Enerji Projesi	N/A	N/A	200,0	0,0	20
Sağlık Sektörü Reform Projesi	N/A	N/A	200,0	0,0	20
Tarımsal Kirlenmeyi Kontrol Projesi	N/A	30.10.2003	0,0	0,0	
TOPLAM			1.026,2	0,0	1,02

Not: İptalleri yansıtmaz. Toplam proje maliyeti Banka dışı fonları da içerir
Kaynak: Dünya Bankası

EK 4: TABLO 2: TÜRKİYE'NİN IBRD VE IDA TARAFINDAN TAHSİSATI İPTAL EDİLEN PROJELERİ
(Haziran 2002 itibariyle) (Milyon ABD\$)

Projenin Adı	Tahsis Tarihi	Kapanış Tarihi	IBRD Tahsisi	IDA Tahsisi	IBRD + IDA Tahsisi
Sosyal Kalkınma Fonu Projesi	N/A	N/A	100,0	0,0	100,0
Şanlıurfa & Harran Ovalarında - Tarım & Köy Gelişim Projesi	N/A	N/A	100,0	0,0	100,0
Güneydoğu Bölgesi Kentsel Kanalizasyon Projesi	N/A	N/A	20,0	0,0	20,0
İskenderun Özel Elektrik Santralı Garanti Projesi	N/A	N/A	0,0	0,0	0,0
TOPLAM			220,0	0,0	220,0

Not: İptalleri yansıtmaz. Toplam proje maliyeti Banka dışı fonları da içerir
Kaynak: Dünya Bankası

EK 5: IFC Tarafından Türkiye'ye Kullanılan Krediler
Haziran 2002 İtibariyle
(Milyon ABD \$)

	Borçlu	Sektör	Tahsis Yılı	İlk Tahsis	
				IFC	Send
1	Adana Çimento Sanayi Türk A.Ş.	Maden	99	15,0	
2	Alternatif Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	92	0,0	
3	Alternatif A.Ş.	Finans	92,99	15,0	
4	Arçelik-OLG Klima Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Endüs/İnş Ürünleri	0	14,4	
5	Arçelik A.Ş.	Endüs/İnş Ürünleri	96,01	78,2	
6	Assan Demir ve Sac Sanayi A.Ş.	Metal	94,97	29,7	
7	Aytaç Dış Ticaret Yatırım Sanayi A.Ş.	Gıda	94	10,0	
8	Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayi A.Ş.	Tarım	2001	25,0	
9	Borçelik Çelik Sanayi Ticaret A.Ş.	Metal	92,95,96,97	47,1	
10	Çayeli Bakır İşletmeleri A.Ş.	Petrol, Gaz & Madencilik	93	30,0	
11	ÇBS Boya Kimya Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Kimyasal	95,96	0,7	
12	ÇBS Holding A.Ş.	Kimyasal	94	15,5	
13	ÇBS Printas Baskı Mürekkepleri ve Gereçleri A.Ş.	Kimyasal	96,01		
14	Cerrahoğulları T.A.Ş.	Nakliyat	94	8,8	
15	Demir Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	97,98	15,0	
16	Demirbank T.A.Ş.	Finans	92,94,97	30,0	
17	Edirne Giyim Sanayi A.Ş.	Tekstil Ürünleri	89	6,4	
18	Eldor Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Endüs/İnş Ürünleri	93,97	6,0	
19	Elginkan Holding A.Ş.	Endüs/İnş Ürünleri	88,93,97	47,8	
20	Entek Elektrik Üretimi Otoprodüktör Grubu A.Ş.	Kamu Hizmetleri	98	25,0	
21	Finans Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	97,98	11,0	
22	Finansbank A.Ş.	Finans	92,2	20,0	
23	Garanti Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	95,98,2000	19,3	
24	Global Menkul Kıymetler A.Ş.	Finans	94,95,96	2,8	
25	Gümüşsuyu Halı ve Yer Kaplamaları San. ve Tic. A.Ş.	Tekstil Ürünleri	99	7,0	
26	IBAR/Duff & Phelps Credit Rating Co.	Finans	97	0,1	
27	İndorama İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Tekstil & Deri	99	10,7	
28	Kağıt Hamuru & Kağıt	Kağıt Hamuru & Kağıt	98,2	31,9	
29	Işıklar Ambalaj A.Ş.	Kağıt Hamuru & Kağıt	2000	10,3	
30	İstanbul Bilgi Üniversitesi	Eğitim Hizmetleri	2001	12,0	
31	Kepez Elektrik A.Ş.	Kamu hizmetleri	91	20,2	
32	Kiriş Otelcilik ve Turizm A.Ş.	Turizm	89,9	23,4	
33	Koç Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	97	15,0	

EK 5'in devamı

	Borçlu	Sektör	Tahsis Yılı	İlk Tahs	
				IFC	Send
34	Koçbank A.Ş.	Finans	97	10,0	
35	KöyOTur Holding A.Ş.	Gıda	91,92	12,7	
36	Kula Mensucat Fabrikası A.Ş.	Tekstil Ürünleri	91	19,8	
37	Körfezbank A.Ş.	Finans	92,97	23,0	
38	Medya Holding A.Ş.	Enformasyon	93,96	28,6	
39	Modern Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Kağıt Hamuru & Kağıt	98	20,0	
40	NASCO Nasreddin Holding A.Ş.	Tekstil Ürünleri	92	17,5	
41	Osmanlı Bankası A.Ş.	Finans	98	20,0	
42	Oyak Bank A.Ş.	Finans	98	15,0	
43	Paşabahçe Eskişehir Cam Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Maden	99	16,7	
44	Pınar Entegre ET ve Yem Sanayi A.Ş.	Gıda	84,94,98	21,9	
45	Pınar Süt Mamulleri A.Ş.	Gıda	94,2	21,5	
46	Rant Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	92,98	4,8	
47	Sakosa Sabancı Kosa Endüstriyel İplik ve Kord Bezi San, ve Tic, A.Ş.	Tekstil Ürünleri	99	24,3	
48	Silkar Turizm Yatırım ve İşletmeleri A.Ş.	Turizm	86,9	19,3	
49	Söktaş Pamuk ve Tarım Ürünlerini Değerlendirme Tic, ve San, A.Ş.	Tekstil Ürünleri	98	13,3	
50	TEB Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	99	5,0	
51	Toprak Finansal Kiralama A.Ş.	Finans	97	8,0	
52	Trakya Cam Sanayi A.Ş.	Maden	79,83,84,89 ,91,96,99	66,7	
53	Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş.	Endüs/İnş. Ürünleri	96	2,0	
54	Türk Ekonomi Bankası	Finans	95,99	27,5	
55	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Finans	93,98	40,0	
56	Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.	Maden	93,97	41,0	
57	Ünye Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Maden	2000	21,0	
58	Uzel Makina Sanayi A.Ş.	Endüs/İnş. Ürünleri	99	20,0	
59	Viking Kağıt ve Selüloz A.Ş.	Endüs/İnş. Ürünleri	70,71,82,83 ,98	15,2	
60	Yalova Elyaf ve İplik A.Ş.	Tekstil Ürünleri	96	15,0	
61	Yapı Kredi Finansal Kiralama A.O.	Finans	97,98	12,0	
62	Yeditepe Beynelmillel Otelcilik Turizm ve Ticaret A.Ş.	Turizm	90,94	28,3	
	TOPLAM			1.193,4	

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye’de Kalkınma Bankacılığı ve Kalkınmanın Finansmanı

1. Giriş

Türkiye köklerini Avrupa’nın ve Orta Doğu’nun önemli bir kısmını birkaç yüzyıl elinde tutmuş ve döneminde tarihin büyük imparatorluk güçlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu’nda bulur. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu 19.yüzyılda gücünü kaybetmeye başlamıştı ve birtakım askeri yenilgilerin ardından büyüklüğünü kaybederek bugünkü Türkiye kaldı. Cumhuriyet’in kurucusu ve önceden de Osmanlı İmparatorluğu’nun başarılı bir komutanı olan, Mustafa Kemal Atatürk’ün etkili liderliği altında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti çok kapsamlı sosyal ve kültürel reformlar geçirdi, bu reformların hepsi Türkiye’yi modern bir ülke yapmayı amaçladı.

1930’lu yıllardan itibaren, bu reformları hızlı sanayileşme ve ekonomik refahı hedefleyen çabalar takip etti. O zamandan beri, Türkiye çeşitli kapsamlı ekonomik politika aşamaları ve strateji hareketlerini bizzat yaşadı, tüm bunlar yavaş yavaş ulusal bankacılığın gelişimini genel olarak ve kalkınma finansmanını özel olarak şekillendirdi. Türkiye Cumhuriyeti’nin köklerinin Osmanlı İmparatorluğu’na kadar geriye gittiği doğru olmakla birlikte, genel olarak modern bankacılık ve özel olarak ulusal bankalar 1923’de Cumhuriyet idaresinin kurulmasıyla birlikte gelişmeye başladı. Bundan sonraki bölümde, Türkiye’de kalkınma finansmanının öyküsü Cumhuriyetin başlangıç yıllarından başlayarak günümüze kadar tarihsel bir perspektiften ele alınıyor. Türkiye Kalkınma Bankası ile özel ilişkili olarak, Kalkınma Finansman Kurumlarının (KFK) Türkiye’de büyümeye ve kalkınmaya katkısının özet bir değerlendirmesi ve kalkınma bankacılığında gelecekteki beklentiler çalışmanın sonunda veriliyor.

2. Yeni Bir Ekonominin ve Ulusal Bankaların Temellerinin Atılması

1920’li yıllar boyunca, gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal ve kültürel reformlardan, en önemlisi eğitimin laikleştirilmesi, İslami yasaların batılı modellerle değiştirilmesi ve eski Arapça yazının yerine Latin alfabesinin benimsenmesi idi. Sanayileşme ve ekonomik refah en önemli hedefler olduğu halde, yetkili kişiler ekonomik büyümenin doğrudan harekete geçirilmesi için görece olarak çok az şey yapmıştı. Ancak, 1923’de Cumhuriyet kurulduğu zaman, Osmanlı İmparatorluğu arkasında uzun zamandır ihmal edilmiş ve savaştan harap olmuş bir ekonomi bıraktığı için böyle büyük bir ekonomik politikayı inşa edecek bir kurum yoktu. Yeni Cumhuriyet hükümetinin gücü Lozan Anlaşması’nın (1923) birtakım koşulları ile de kısıtlandı. Lozan Anlaşması,

kurulan cumhuriyeti 19. ve 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu tarafından biriktirilmiş olan büyük ticari borcun ödenmesinden sorumlu tuttu. Dahası, Türkiye daha önceden Osmanlı İmparatorluğu tarafından yabancı firmalara verilen vergi koyma ve gümrük vergisi toplama gibi imtiyazları devam ettirmeye mecbur oldu. Son olarak ve daha önemlisi, Lozan Anlaşması koşullarına göre, Türkiye 1929 yılına kadar Osmanlı gümrük tarife programını uygulamak zorunda kaldı.

Anlaşılır şekilde, 1920'li yıllarda hükümetin ekonomik politika inisiyatifleri esas olarak özel yatırımın desteklenmesine yöneltildi. Ülkenin en fazla baskı yapan problemleri arasında yer alan, uzun-vadeli endüstriyel sermaye eksikliği ve neredeyse mevcut olmayan endüstriyel temel veri iken, hem hükümet ve hem de özel sektör kalkınma sürecinde sağlam bir ulusal bankacılığın büyük önemini çoktan anlamıştı. 1923 yılında hükümet ve toplumun tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, ekonomik gelişme için ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Kongre'de özel kesimin olanaklarının henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli olmadığı ve bu yüzden bankaların kurulmasında devletin katkısının olması gerektiği ifade edilmiştir.

Gerçekten, 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan 18'i yabancı ve 18'i Türk sermayeli, toplam 439 şubeyle 36 bankadan oluşan bir finansal sistem miras kaldı. Sahipleri Türk olan bankalar çoğunlukla küçük yöresel bankalardı ve yeni gelişen endüstriyel ve ticari sektörlerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak için oldukça zayıftı, oysa yabancı bankaların çoğu esas olarak dış ticaret ve Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı firmalarla ilgilendiklerinden Türk firmalarla ilişkisi sınırlı idi.

İzmir Kongresi'nin bankacılık ve kredi dahil ekonomik konulardaki önemli etkisi, 1923-1932 döneminde takip edilen hükümet politikalarına yansımıştır. Özel sektörün gelişmesine yardım etme (destekleme) yoluyla hükümetin tüm sanayileşme stratejisine bankacılık ve finansman yönünde tamamen liberal bir düzenleyici yaklaşım eşlik etti, ki bu yaklaşım özel bankaların kurulması için özel sektöre izin veren ve aktif olarak teşvik eden bir yaklaşımdı. Fakat bu yaklaşım aynı zamanda birkaç yeni bankanın kurulması sürecinde, başlangıç sermayesinin sağlanması yoluyla, devletin doğrudan yer alması ile uygulanacaktı. Bu politikalara bağlı olarak 1932 yılı itibariyle, 36'sı yerel banka, 4'ü özel yasayla kurulmuş banka, 4'ü ticaret bankası ve 15'i de yabancı banka olmak üzere banka sayısı 59'a ulaşmıştı. Yabancı bankalar dışında kalan bankaların şube sayısı 370 (yabancı bankalarla 389) olmuştur.

Bu dönemde, 1924 yılında Türkiye İş Bankası 1 milyon TL nominal sermaye ile kurulan ilk yerli ticaret bankası idi. Banka sonradan Türkiye'nin önde gelen ticaret bankası haline geldi. Fakat 1920'lerin sonları ve 1930'lu yıllarda kendi başına ve/veya kamu veya özel kuruluşlarla endüstriyel alanlara yatırım yapmada önemli bir role sahip olmuştu. Türkiye İş bankasının endüstriyel, finansal ve hizmetler sektörlerinde çeşitli tesislere sahipliği ve iştiraki ile genişlemesi o zamandan beri devam etmiş ve Türkiye'nin önde gelen özel ticari bankası olmuştur.

İş Bankasının (İşbank) yanında, devlet tarafından, 20 milyon TL kuruluş sermayesi ile 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın kurulması ile özel sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi verilmesi ve mali, ekonomik ve teknik konularda bilgi desteği sağlanması amaçlanmıştır. Osmanlı hükümetinden miras kalan tekstil fabrikalarını devralmakla işe başlayan Banka ayrıca tekstil, seramik, çeltik işleme, şeker, elektrik üretimi ve limanlar alanlarında özel mülkiyetli çeşitli işletmelerde yatırım yaptı. Ancak, kaynaklarının büyük bir kısmını kuruluş halinde devraldığı iştiraklerine bağlayan Banka, sanayi ve madencilik alanında faaliyet gösteren işletmelere yeterli kredi yardımıyla bulunamamıştır. 1932'de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış olan Banka, 1933 yılında da yeni kurulan bir devlet bankası olan Sümerbank'a devredilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülkenin uzun vadeli endüstriyel sermaye eksikliği problemine, miktar olarak önemsiz olmasına rağmen, İş Bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası birlikte çözüm getirmişlerdir.

Ulusal bankacılığı geliştirme hedefine uygun olarak, Cumhuriyet hükümeti ayrıca tarım sektörüne daha fazla ve daha uygun koşullarda kredi verilmesi amacıyla 1888 yılında Osmanlı hükümeti tarafından kurulan Ziraat Bankası'nın sermayesini 1924 yılında artırmış ve bankayı yeniden düzenlemiştir. Bu düzenleme ile bankaya tarımsal kredi vermenin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve bankanın statüsü anonim şirket olarak değiştirilmiştir. 1930 yılında bankanın kaynakları tekrar artırılmıştır. Bu sermaye artışlarına rağmen banka 1920'ler ve 1930'larda faiz oranlarının düşük tutulduğu tarım kredilerini fazla kullandırmamış, bu dönemde daha çok ticari kredi vermiştir. Zaman içinde, banka yavaş yavaş gelişerek muazzam şube ağı ile büyük bir devlet bankası oldu ve devletin tarımsal kalkınma politikalarına ilâve olarak çeşitli parasal işlemlerde ve borç tasfiyelerinde, Merkez Bankası'ndan sonra, devletin en önemli kolu haline geldi.

Cumhuriyet hükümetinin ulusal bankacılık sistemini geliştirme çabaları devam etti ve 1927 yılında, temel amacı konut kredisi vermek ve konut sorununu çözümlenmek olan Emlâk ve Eytam Bankası kuruldu. Banka, 1946 yılında Emlâk ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür. Fakat belki de bu çabaların en önemlisi 1930 yılında bir merkez bankasının kurulması idi. Gerçekten, bağımsız bir merkez bankası düşüncesi cumhuriyet idaresinin en başından itibaren devlet yetkililerinin aklında olmuştu. Bununla birlikte, bu dönemde ödemeler dengesi problemleri ve çeşitli mali zorluklar ile karşı karşıya bulunulması, merkez bankası kurulabilmesi için gerekli olan altın ve döviz varlıklarının, ülkenin iç imkânları ile oluşturulmasını engellemiş; dönemin dış konjonktürünün dış finansman imkânlarını kısıtlamış olması nedeniyle de bankanın kurulması 1930 yılına kadar mümkün olmamıştır. 1715 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre Merkez Bankası, para basmak, paranın değerini korumak, ekonominin genel likiditesini ayarlamak ve bankalara ödünç para vermekle görevli bir emisyon bankasıdır.

3. Devlet Öncülüğünde Kalkınma ve Kamu Mülkiyetli Bankalara

Yeni cumhuriyetin kurucuları tarafından 1920'li yılların liberal ekonomik politikaları uzun sürmedi. 1930'ların başlarında, kısmen büyümenin ve sanayileşmenin motoru olmada özel sektörün performansının oldukça zayıf kalmasından duyulan memnuniyetsizlik ve kısmen bu dönemde başlayan dünya ekonomik krizinin dramatik sonuçları nedeniyle, devlet yeni bir strateji benimsemiştir. Bunun adı iktisadi devletçiliktir. Bu yeni stratejinin ayırt edici özelliği devlet öncülüğünde ekonomik kalkınmaya önem vermesidir. Kanı, devletin kalkınma çabalarını özel sektörün takip edeceği ve tamamlayacağı idi. Buna dayanarak, devlet 1932-1945 döneminde çeşitli ana endüstrilerde kamu iktisadi teşebbüslerini (KİT) kurmaya başladı ve bu teşebbüsler Türk sanayileşme deneyiminin kilometre taşları olarak sayılır. Bu KİT'lerin pek çoğu hâlâ çalışıyor ve yurtiçi ekonomi için büyük öneme haizdir.

Bankacılık ve kalkınma finansmanı ile ilgili olarak (iktisadi) devletçilik döneminin ayırt edici yönlerinden biri yeni KİT'lere destek sağlamak için yeni devlet bankalarının kurulması idi. Yeni stratejinin, hükümetin bankacılıkla ilgili ilk baştaki tüm düzenleyici politikasını değiştirmediyi söylemekte fayda var. Fakat özel sektörden sisteme hiç giriş yoktu. Gerçekten, dünyanın her tarafına yayılmış kriz ve 2. Dünya Savaşı'nın neden olduğu Türkiye'deki iktisadi durgunluk yüzünden, tek şubeli yerel bankaların büyük bölümü kapanmıştır. Bu suretle 1945 yılında sistemdeki bankaların sayısı 40'a düşmüş ve dolayısıyla bankacılık sektöründe kamu bankalarının daha fazla hâkimiyetine yol açmıştır. İktisadi devletçilik döneminde kurulan devlet bankaları

Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizcilik Bankası (1937) ve Halk Bankası (1938) idi.

Kurulan devlet bankaları arasında, Sümerbank ve Etibank Türkiye'nin sanayileşme çabalarında hem iktisadi devletçilik döneminin başından sonuna kadar ve hem de 1980'li yıllara kadar olan sonraki dönemlerde en etkili devlet bankaları olmuştur. Bu bankaların faaliyetleri ve fonksiyonları da ulusal kalkınma planları ile yakından ilişkili idi, ki bu planlardan ilki 1934'de uygulamaya kondu. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda hedeflendiği gibi; Sümerbank kağıt selüloz, çimento, pamuk ve yünlü dokuma gibi çeşitli endüstrilerde yeni fabrikaların kurulmasında ve geliştirilmesinde aktif olarak yer alırken, 1936'da uygulamaya konulan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda vurgulandığı gibi; madencilik endüstrisi alanında Etibank ulusal hedeflerin önde gelen icracısı haline geldi.

2. Dünya Savaşı bu ilk ulusal planların ilerlemesini engellediği halde, büyük yatırım-bankacılık çifti, Sümerbank ve Etibank, dönem boyunca başlıca yatırımcılar olarak yatırım yapmaya devam etti ve neticede iktisadi devletçilik politikasının en önemli sembolleri haline geldi. 1950 yılına girildiği zaman, bankanın kısmi pay sahibi olduğu işletmeleri bahsetmezsek Sümerbank yaklaşık 27.000 çalışanı ile 22 kadar fabrika ve 25 perakende satış mağazası işletiyordu. Sümerbank'ın sınaî holdingleri aşağıdaki belli başlı alanlardan oluştu: tekstil ürünleri, kağıt ürünleri, deri ürünleri, inşaat malzemeleri ve demir-çelik ürünleri. Diğer ikize gelince, Etibank, yaklaşık 38.000 işçi istihdam ederek, 6 büyük maden işletmesini çalıştırıyordu. Bu işletmelere bitümlü kömür, linyit, krom, demir cevheri, bakır ve kükürt madenleri dahildir. Sümerbank ve Etibank tarafından organize edilen ve yönetilen faaliyetlere ilâve olarak, diğer birkaç kamu iktisadi teşebbüsü 1950'den önceki dönemde sınaî ve ticari alanlarda ortaya çıktı ve onların bir kısmı İş Bankası ve Türk Ticaret Bankası gibi kamu veya yarı-kamu bankaları vasıtasıyla kuruldu.

Sümerbank ve Etibank'ın, klasik bir bankacılık öyküsünden daha fazla anlam ifade ettiği ve onların gerçekten kalkınma fonksiyonlarında bir KFK'na daha fazla benzerliği olduğu ortadadır. Açıkça, İş Bankası'nda olduğu gibi aynı tarzda yatırım fonlarının bir kaynağı olarak, bu bankaların bazı özel tasarrufları mevduat bankacılığı fonksiyonları sayesinde biriktirebileceği umuldu. Bununla birlikte, onların ticari bankacılık fonksiyonları uygulamada fazla anlam ifade etmedi, onların kendi kaynakları çok kuvvetli bir şekilde doğrudan ve/veya dolaylı kamu fonları ve kendi kazançlarından oluştu. Bundan dolayı, bu bankaları kamu-mülkiyetli holding şirketleri veya holding şirket bankaları olarak değerlendirmek daha doğru gibi geliyor.

Diğer bankalarda olduğu gibi, Sümerbank ve Etibank'ın genel bankacılık fonksiyonları da 1936 yılında yürürlüğe giren Bankacılık Kanunu'na tabi idi. Diğer devlet bankaları ile beraber bu iki bankanın organizasyon ve yönetimiyle ilgili olarak, ilk kuruluş kanunları 1938'de KİT'lerin organizasyon, yönetim ve denetimi konusundaki genel bir kanunla büyük ölçüde değiştirildi. Bu kanunla, KİT'lerin nihai politika ve finansal denetimi parlamentoya (Büyük Millet Meclisi) bırakıldı. İlâve olarak, çeşitli devlet bakanlıkları, Sümerbank ve Etibank dahil olmak üzere, KİT'lerin faaliyetlerinin sürekli denetimini sağladı. 1938 kanunu özellikle bir kârlılık temeline dayalı iktisadi varlıklar ile normal devlet daireleri olarak çalışacak kamu kurumları arasında ayırım yapmak için tasarlandı. KİT'ler için özel organizasyon sistemi bu kanuna tabi kuruluşlara önemli bir özerklik sağladı. Söz konusu kanunun diğer önemli bir yönü KİT'lerin şube müesseselerinin hükümetin bir önerisi üzerine ortakları Türk uyruklu olan sınırlı sorumlu anonim şirketlere dönüşümü için bir hüküm içermesiydi. Bu hüküm, 1980'lerin sonları ve 1990'lara kadar uygulamada Sümerbank ve Etibank müesseselerinin hiçbirisi özel veya tamamen bağımsız bir statüye dönüştürülmesi gerçekleştirilmediği halde, 1938 kanunu ile iktisadi devletçilik politikasının sonunda bazı kamu işletmelerini özel mülkiyete transferini tasavvur ettiği izlenimi bırakıyor.

Etibank ve Sümerbank tarafından yönetilen KİT'lerin personel ve istihdam sistemleri konusunda, her fabrika veya maden işletmesine işgücü için kendi ölçüsünü belirlemesine izin verildiği halde, tüm personeli kapsayan özel düzenlemeler uygulandı. Sümerbank ve Etibank'ın istihdam ve personel düzenlemeleri, genel müdürlüğe ücretli adam çalıştırma ve teşvik etme, yıllık kârlardan ikramiye verme ve teknik personel için özel kategoriler belirleme konusunda geniş yetkiler verilerek, normal devlet memurları yasasından ayrıldı. Ayrıca, bu devlet holding şirketi bankalar hammadde, makine ve ekipman satın alımlarında standart devlet ihale işlemlerine tabi değildi.

Etibank ve Sümerbank'a uygulanan finansal tedbirlerin özel önemi vardı. Hükümet tarafından bu bankalara yeni yatırım için net gelirlerinden pay ayırma izni verildi, bu durum onlara kendi yatırım programlarını büyük ölçüde kendilerinin belirlemesini ve finanse etmesini mümkün kıldı. Ayrıca, 1938 başlarında çeşitli kamu kurumlarına Merkez Bankası'na reeskont ettirilmesi için, Bakanlar Kurulunun onayı ve Hazine'nin garantisi ile tahvil ihraç etme izni verildi. Zaman içinde bu uygulama ile ihraç edilen tahviller gerçekte Merkez Bankası'nda Hazine'nin sürekli bir kısa vadeli borcu olduğu ölçüde, KİT'ler için önemli bir finansman tarzı haline geldi. 1950 yılı itibariyle, Hazine garantili Sümerbank ve Etibank tahvilleri sırasıyla toplam 96 milyon

TL ve 70 milyon TL'ye ulaşırken, ulusal bütçeden sermaye katkısı olarak Sümerbank'a 64 milyon TL ve Etibank'a 55 Milyon TL verildi. Enflasyonist içerikli olması nedeniyle, bu finansman biçimi aslında iktisadi devletçilik muhalifleri tarafından yoğun biçimde eleştirildi. Başka bir tartışma noktası bu bankaların dağıtılmamış kârlar vasıtasıyla yatırımları kendilerinin finanse etme hakkı idi. Örnek olarak, Sümerbank yalnız başına 1950'de yatırım kaynaklarının bir katkısı olarak yaklaşık 270 milyon TL rezerv, amortisman fonları ve kazanç ayırmıştı.

Neticede, Türkiye 1950'li yıllara endüstriyel ve ticari temelde dikkate değer bir gelişme ile girdi. Bütünüyle, büyük yatırım ikizleri, Sümerbank ve Etibank'ın önderlik ettiği kamu mülkiyetli (ve/veya kamunun finanse ettiği) işletmeler tüm ekonomide kamu sektörünün hâkim konumunu kabul ettirdi. Diğer taraftan, 1940'lı yılların ortalarına doğru devlet üstlendiği büyük endüstriyel ve ticari yatırım programlarının ihtiyaçlarını karşılamak için vergi ve/veya cebri tasarruflar vasıtasıyla yeterli miktarda sermaye birikiminin sınırlarına zaten ulaşmıştı. KİT'lerin merkez bankası finansmanından kolay faydalanma imkânı ve bunun enflasyonist içerikli olması 1940'lı yıllarda özel sektörün çok yüksek sesle şikayet ettiği durumlardan biriydi. 1939'da başlayan 2. Dünya Savaşı sırasında ulusal savunma harcamalarındaki olağanüstü artışlar yüzünden iktisadi devletçilik programının finansal baskıları daha da arttı. Bundan dolayı, bu faktörler, politik baskılarla beraber, hükümetin 1940'ların ikinci yarısında özel sektöre karşı daha yumuşak bir tutum benimsemesine yol açtı.

4. Özel Girişimciliğe ve Özel Bankacılığa Önem Vermeye Doğru Kayma

Daha önce söylenen politika kayması 1950'de yeni seçilen ve 1960'a kadar iktidarda kalan hükümet tarafından daha kesinleştirildi. Bu dönemde özel sektör önemli miktarda kredi ve döviz tahsislerinden yararlandı, endüstriyel ve ticari sektörde gerçekten birtakım ekonomik yatırım projeleri gerçekleştirildi. Özel sektörün geliştiği başlıca alanlar tekstil ürünleri, eczacılık ürünleri, inşaat, otomotiv montajı, oto lastiği imalatı ve gıda işleme idi. 1950'li yıllar ekonomik faaliyetler alanında ve ulusal kalkınmada özel sektöre ve yabancı sermayeye önem veren belli bir politika yanında, sayı ve büyüklük açısından özel bankacılıkta olağanüstü bir genişleme ile de tanımlanır. 1960 yılı itibariyle, 20 tane özel sermayeli banka, 12 tane mahalli banka, 14 tane kamusal sermayeli (özel kanunla kurulmuş) banka ve 5 tane de yabancı sermayeli banka olmak üzere toplam 51 tane banka mevcuttu ve bu sayı 1989 yılına kadar aşılammıştır.

Günümüzde önde gelen bazı özel bankalar bu dönemde kuruldu. Bunlar arasında, 1950'de Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası'nın (TSKB) kurulması özellikle

önemlidir. Eğer cumhuriyetin ilk yıllarında (1925) kurulan fakat uzun ömürlü olmayan Türkiye Sınayî ve Maadin Bankası denemesi bir yana bırakılacak olursa, TSKB ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. TSKB'nin kurulması ve çalışması için Dünya Bankası aktif bir destek sağlamıştır. Bankanın hisselerine kâr garantisi de sağlayan devletin hissesine ilâve olarak, bankanın diğer hissedarları Türkiye'nin önde gelen ticari bankalarından meydana geldi. Bankanın temel amaçları aşağıdaki şekilde belirlendi; başta endüstriyel sektör olmak üzere ekonominin tüm sektörlerinde özel sektör girişimlerine yardım sağlamak, Türkiye'de özel ve yabancı sermaye iştiraki ile anonim şirketlerin kurulmasını teşvik ve yardım etmek ve Türkiye'de sermaye piyasalarının gelişmesine yardım etmek.

Ayrıca, özel girişim için meşhur Marshall Planı karşılık paralarının idaresi TSKB'ye emanet edildi. Türkiye'de özel sektöre orta ve uzun vadeli kredi ve teknik yardım sağlayan tek kuruluş olması nedeniyle, banka 1950'li yılların liberal politika devrinde özel sermaye oluşumuna önemli katkılar yaptı. Günümüzde, TSKB Türk Bankacılık sisteminde önde gelen kalkınma ve yatırım bankalarından biridir ve 1990'ların başlarından itibaren esas itibariyle yatırım bankacılığı faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. TSKB'nin kurulmasına ilâve olarak, dönemin diğer önemli bir olayı 1958 yılında bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi amacıyla bağımsız Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) kurulması idi.

Kamu sektörü cephesinde, iktisadi devletçiliğin tenkitçisi olarak iktidara gelen hükümet, kamu girişimciliğinin genişlemesine en büyük katkı yapıcı hale geldi. Devletin büyük holding şirket bankaları 1950'li yıllar zarfında büyüklük ve etki açısından daha da büyük hale geldi. Başta tekstil olmak üzere, Sümerbank'ın endüstriyel faaliyetleri artırıldı. Etibank maden işletmelerini geliştirme yatırımlarına ilâve olarak elektrik enerjisi üretimine yatırım yapmaya yoğun bir şekilde devam etti. Ayrıca, devlet et ve balık paketlemeye girdi ve askeri fabrikaların faaliyetlerini genişletti. Bununla birlikte, hükümetin yoğun yatırım programı daha az finansal tedbir anlamına geldi, o derecede ki 1950'lerin sonlarına doğru kamu harcamaları ve yurtdışından borçlanma neredeyse tamamen çığırından çıkmıştı. Bunun kaçınılmaz sonucu artan bir enflasyon idi. Sonunda, 1958 yılında sıkı bir istikrar programı açıklandı ve buna rağmen hükümet kendi harcamalarının ve dış borçlanmanın enflasyonist etkisini gene de frenleyemedi.

5. Tekrar Kalkınma Planlaması ve Yeni Kalkınma Bankalarının Kurulması

1950'lerin liberal politika devrine bir askeri müdahale ile 1960'da son verildi. Bunun amacı istikrar programının tamamlanması ve politik istikrarın restorasyonu olarak ilan edildi. Devrilen hükümetin genişlemeci ekonomik politikası tersine çevrildi ve ulusal kalkınma planlarının hazırlanması ve bu amaçla bir kamu kurumu kurulması için tedbirler içeren yeni bir anayasa hazırlandı. Ondan sonra, Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) kurulması ile, planlama düşüncesi Türkiye'de iktisadi politika hazırlamanın temel bir unsuru haline geldi. İktisadi kalkınma için planlamanın bir "strateji" olması ile beraber, onun temel mantığı tek kelimeyle adına yansıtıldı, ithal ikâmecî sanayileşme.

1963'de planlı kalkınma stratejisinin başlaması ve plan öncesi dönemin ekonomik kargaşası sırasında çok sayıda bankanın iflası ile ilgili endişeleri azaltmak için bankacılık ve finansman politikasına önemli değişiklikler getirildi. Plan hedeflerine ulaşmak ve ithal ikâmecî sanayileşme stratejisine uygun olarak, doğrudan kredi programları, öncelikli sektörler/bölgelere sübvansiyonlu kredi verme ve finansal aracılıkla ilgili diğer sınırlamalar dahil olmak üzere, çeşitli teşvik programları vasıtasıyla kaynakların tahsisi ve harekete geçirilmesinde devlet giderek daha büyük rol üstlendi. Gittikçe artan bir şekilde, bu tedbirler genel olarak malî sisteme ve özel olarak da sanayileşmenin bir aracı olarak kalkınma bankacılığına döndü. Kalkınma planları ardı ardına gelen hükümetlerin bankacılığa dönük düzenleyici ve kurumsal politikalarını şekillendirdi ve zaman içinde daha muhafazakar hale geldi. Bankacılık sistemine yeni girişi kısıtlayarak, hükümetler planlara verilen daha büyük rolü pekiştirdi, böylece finansal kaynakların devlet tarafından kontrolü büyük ölçüde kolaylaştırıldı. Planların mantığına göre ülkede yeterince ticaret bankası vardı ve dolayısıyla onlar hiç kurulmasaydı yeni bankalara duyulan ihtiyaçlar ve faydaların kanıtlanması gerekirdi. Onun yerine, planlar en çok sanayii desteklemek için kalkınma ve ihtisaslaşmış hizmet bankalarının kurulması lehinde oldu. Planlara uygun olarak, 1962-1976 yılları arasında sadece biri özel sermayeli olmak üzere 4 yeni mevduat toplamayan kalkınma ve ihtisaslaşmış banka kuruldu. Aşağıda bu bankalarla ilgili bazı kısa yorumlar verilmiştir.

(i) T.C. Turizm Bankası (TCTB)

1962'de kurulan TCTB doğrudan bir yatırımcı ve işletmeci olarak hareket etmesi yanında kredi, teknik/organizasyon yardımı ve sermaye iştiraki yoluyla özel turizm işletmelerini destekleyerek, turizmin gelişmesine yardımcı olma genel amacını yerine getirmek için oluşturuldu. Banka 1980'li yılların ortalarına kadar turizm sektöründe

bankacılık ve yatırım yapma / işletmeden oluşan ikili faaliyetine devam etti. Ülkede turizm sektörünün gelişmesinde bir öncülük rolünü oynayan TCTB, zaman içinde genişledi ve olağanüstü bir turizm tesisleri portföyü ile bir KİT haline geldi. 1987 yılı itibariyle, banka 1751 odalı ve 6732 yataklı 23 turizm girişimine ve 215 kamp/çadır kurma alanı ve birkaç yat limanına sahipti. 1985 yılından sonra banka, bankacılık faaliyetlerine devam ederken, kendi turizm girişimlerinin yavaş yavaş özelleştirilmesi sürecini yaşadı. 1989 yılında, Yüksek Planlama Kurulu'nun bir kararı ile, tüm aktif ve pasifleriyle Türkiye Kalkınma Bankası'na (TKB) devredildi.

(ii) Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (SYKB)

Günümüzde yeni ismi Sınai Yatırım Bankası (SYB) altında faaliyet gösteren SYKB; 1963 yılında altı ticari banka tarafından özel bir kalkınma bankası olarak, fonları özel imalat ve turizm girişimlerine kanalize etmek ve sermaye piyasalarının kurulmasını ve gelişmesini desteklemek için kuruldu. Banka, mevduat hesaplarındaki artışın belirli bir oranını transfer etmek üzere aralarında anlaşan kurucu bankaların sağladığı uzun vadeli kaynaklara bağlı kaldı. Kuruluş yılından sonraki ilk yıllarda, banka esas itibariyle işletme sermayesi kredisi verme işleriyle uğraştı ve 1966'dan sonra banka özel sektöre orta ve uzun vadeli yatırım kredileri vererek kalkınma bankacılığı yapmaya başladı. 1989 yılından itibaren banka değişen finansal ortama uyum sağlamak için çaba sarf etti ve kredi verme faaliyetlerine ilâve olarak yatırım bankacılığı yapmaya başladı. 1990'ların başına kadar, Dünya Bankası SYB'nin başlıca dış fon sağlayıcısı idi. 1989 yılında "sabit döviz kuru garantili" kredilendirmeye son verildi, bunun yerini döviz kuru farklılaştırılmalarına dayalı değişken faiz oranları aldı. Son yıllarda, bankanın uluslararası kalkınma kurumlarından sağladığı imtiyazlı fonları, genellikle alıcı kredileri olmak üzere, iki taraflı kredilerle yer değiştirdi. Sınai Yatırım Bankası 29 Mart 2002 tarihi itibariyle Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ile birleşmiştir.

(iii) Devlet Yatırım Bankası (DYB)

DYB 1964 yılında kamu sektörü yatırımlarını finanse etmek amacıyla kuruldu. Banka kaynaklarının bir kısmını devlet sübvansiyonlarından ve geriye kalan kısmını sosyal güvenlik kuruluşlarına tahvil satışından ve dış kredilerden karşıladı. Bankanın temel proje finansmanı alanı imalat sanayi olmasına rağmen, zaman zaman ayrıca ulusal planlar ve kamu yatırım programlarının koşullarına uygun olarak enerji, madencilik ve ulaştırma sektörlerinde yapılan kamu yatırımlarına finansman desteği sağladı.

1980'li yılların başlarında Türkiye'nin makroekonomik politikasının ihracata dönük ve piyasaya dayalı ekonomiye kaymasının sonucu olarak, DYB'nin varlığı iktisadi politika hazırlayıcıları tarafından yeniden sorgulandı ve bankanın misyonunu tamamladığı ve onun yerine yalnız ihracatın geliştirilmesinden sorumlu bir kuruma ihtiyaç olduğu sonucuna varıldı. Bu nedenle, Bakanlar Kurulu kararıyla (No. 87/11914) 1987 yılında banka yeniden örgütlendi ve Türkiye İhracat Kredi Bankası (kısaca Türk EXİMBANK) adını aldı. O zamandan beri Banka aktif bir ihracatı destekleyici kamu kurumu olmuştur. İhracatı destekleme planları içinde oluşturulan önemli miktarda kamu fon akımlarından başka, Banka çoğunlukla menkul kıymet ihracı yoluyla uluslararası sermaye piyasalarını kullanmaktadır.

(iv) Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB); şimdi Türkiye Kalkınma Bankası (TKB)

17.4.1975 tarih ve 1877 sayılı Kanun ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın kurulması için hükümete yetki ve görev verilmiştir. Bu kanuna dayanılarak çıkarılan 11.11.1975 tarih ve 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Banka tüzel kişiliğe sahip, anonim şirket şeklinde özel hukuk hükümlerine tabi olarak kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı Türkiye'nin ülke düzeyinde ve hızlı kalkınma çabalarına destek sağlamak olduğu halde, iktisadi politika hazırlayıcıların arzusu, 1960'ların sonlarından 1970'lerin başlarına kadar büyük toplamlara ulaşmış olan yabancı ülkelerde çalışan Türk işçilerinin ülkeye gönderdiği paraları sürdürülebilir endüstriyel yatırımlarda harekete geçirmek ve değerlendirmek idi ve Bankanın kuruluşunun arkasındaki temel itici güç oldu. Bankanın ilk kuruluş sermayesinin %85'ini Hazine üstlenirken, geriye kalan kısım Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve birkaç KİT tarafından üstlenildi.

İlk kuruluş yıllarında banka, sermaye iştiraki biçiminde devletin öncülük ettiği çeşitli ağır sanayi teşebbüslerinin kurulmasıyla meşgul oldu. Banka, 1970'li yılların sonlarından itibaren, ortakları esas itibariyle yurtdışında çalışan (veya çalışmış olan) ve çok ortaklı özel anonim şirket olan "işçi şirketlerine" yöneldi. 1976 yılında, DESİYAB'ın, 54'ü işçi şirketi statüsünde olan, toplam 201 şirketle yakın ilişkisi vardı. Bu şirketlerin çoğunluğu yanlış kuruluş yerinden finansal ve/veya idari sorunlara kadar değişen, kötü koşullarda idi. 1970'lerin sonundan 1980'lere kadar, banka bu şirketlerin sorunlarıyla doğrudan ve/veya borç-yatırım takası tipi iştirak (şirketin borçlarını üstlenerek, bu para karşılığında yatırıma iştirak etmek), kredi verme, teknik ve örgütsel yardım ve firmaya özgü rehabilitasyon projeleri yoluyla mücadele etti. Banka bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde esas itibariyle devletin sağladığı fonlara

ve daha az miktarda iki taraflı ülke kredi limitleri ve tahvil ihraç ederek dış borçlanma dahil olmak üzere, dışa dayalı kaynaklara bağlı oldu.

Bu arada, bankanın statüsü ve öz sermaye yapısı birtakım değişikliklere uğradı. Bu değişikliklerden en önemli ikisi 1988 ve 1989'da yapılanlardı. 1988'de yasalaşan KHK ile, Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) olarak yeni ad verildi ve bankanın kredi verdiği şirketlerin daha önceki tanımları Türk ticaret kanununa göre özel sermayeli anonim şirket (A.Ş.) statüsüne sahip tüm şirketleri kapsayan daha geniş tanımlarla değiştirildi. Bu etkin bir şekilde bankanın müşteri tabanının genişlemesini sağladı. İkincisi ve belki de en önemli değişiklik 1989 yılında, Yüksek Planlama Kurulu'nun bir kararı ile (No.89/T-2), T.C. Turizm Bankası'nın tüm aktif ve pasifleriyle Türkiye Kalkınma Bankası'na (TKB) devredilmesiyle oldu. Bu değişiklik ile, TKB endüstriyel alanlardakilere ilâve olarak turizm yatırım projelerini destekleyen tek kalkınma bankası haline geldi. TKB'nin geçmiş deneyimleri ve hali hazırdaki statüsü ile ilgili biraz daha ayrıntılı bilgi sonraki bölümde verilmiştir.

6. Planlama Devri ve Onun Sonu üzerine Biraz Ayrıntı

Özel ticari bankalar cephesinde, planlı dönemin önemli bir sonucu, özellikle 1970'li yıllarda, özel ticari bankaların kısmi veya tam sahipliğinin varlıklı aileler tarafından kontrol edilen endüstriyel holding gruplarına veya holdinglere geçmesi anlamına gelen, özel bankaların "holding bankaları"na evrimi idi. Bu sonucun nedenleri basitti ve 1963 yılından 1970'lerin sonlarına kadar Türkiye'nin takip ettiği güçlü büyümeye yönelik stratejinin kalbinde yattı. Stratejinin özü çoğunlukla ithalatla rekabet eden sektörler, altyapı ve ağır sanayiler olmak üzere kamu ve özel sektör yatırımları idi. Kamu sektörü yatırımları genellikle anlaşmalı tasarruf ve mevduat bankaları tarafından satın alınan düşük getirili tahviller ihraç ederek bütçe açıklarının parasallaştırılması suretiyle finanse edildi. Daha önce zikredilen devlet bankaları, özellikle Devlet Yatırım Bankası (DYB) ve o zaman yarı-kalkınma bankası gibi çalışan Merkez Bankası, plan emirlerine uygun olarak bu şekilde yaratılan fonları tahsis ettikleri için, bu finansman mekanizmasının en önemli bir parçası idi.

Aynı zamanda, yüksek koruma oranları ve karmaşık bir yatırım teşvik sistemi ile hükümet tarafından teşvik edilen ve desteklenen özel sektör de bir holding şirket yapısı sayesinde genişliyordu ve dolayısıyla finansman ihtiyacı içindeydi. Fakat, kamunun aksine, özel sektör müteşebbisleri sermayeden son derece kısıtlı faydalanma imkanına sahipti ve sermaye piyasalarının bulunmaması nedeniyle yatırımlarını finanse etmek için banka kredilerine güvenmek zorunda kaldılar. Kamu bankaları esas itibarıyla kamu yatırımlarını finanse ediyor olması ve Türkiye Sınai

Kalkınma Bankası (TSKB), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (SYKB) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) gibi bankaların özel sektör genişlemesini karşılamak için oldukça sınırlı kaynaklara sahip olduğuna göre, özel sektör müteşebbisleri kendi yatırımlarını finanse etmek amacıyla bankalar kurmak veya bankaları almak için tüm teşviklere sahipti. Bundan dolayı, bankacılık sistemine kısıtlı giriş yüzünden, belli başlı özel sektör grupları (holdingler) mevcut bankaları almaya başladı ve 1970'lerin başları itibariyle neredeyse tüm büyük özel bankalar holding gruplarının malı olmuştu. Bu holding gruplarının yatırımları sayesinde özel sermaye oluşumuna ivme kazandırmak için bu süreç açık bir şekilde devlet tarafından teşvik edildi.

Planlama dönemi sırasında, karşı konulmaz bir şekilde Banka genelde finansal sisteme ve özelde kredi piyasalarına egemen oldu ve çok karmaşık bir teşvik sistemi altında faaliyet gösterdi. 1961 yılından başlayarak, orta vadeli kredilere uygulanabilir faiz oranları diğer kredilerin faiz oranlarından daha yüksek tutuldu. 1971'den itibaren sonraki yıllarda, planlı önceliği olan yatırım projelerine verilecek banka kredileri için, Merkez Bankası daha az, genellikle yüzde sıfır, karşılık bulundurma koşulu talep etti. Bankalar toplam kredilerinin belirli bir oranını (planlı dönem sırasında %20) orta vadeli krediler olarak vermeye mecbur tutuldu. Onlar ayrıca öncelikli alanlarda yatırım yapan iştiraklerine kredi vermeye teşvik edildi.

Plan hedeflerine uygun olarak banka kredilerinin sektörel tahsisini sürdürmek için kullanılan diğer önemli yöntem Merkez Bankası tarafından farklılaştırılmış reeskont oranı uygulaması idi. 1211 Sayılı Kanunla (1971'de yasalaştırıldı) Merkez Bankasına orta vadeli bir reeskont penceresi sağlamak ve avans ödeme işlemleri yapma yetkisi verildi. Bu yasaya göre beş yıl vadeli tahviller reeskont için Merkez Bankası tarafından kabul edildi. Açıkça, Merkez Bankası ikili bir rol oynuyordu, hem resmi yarı-kalkınma bankası ve hem de bir merkez bankası olarak. 1980'den sonra, selektif kredileri frenleme ve Merkez Bankasını yalnızca merkez bankacılığında sorumlu bir kuruma dönüştüren politikaya uygun olarak, Bankanın kredi limitleri ilk defa azaltıldı ve daha sonra 1989'da yavaş yavaş kullanımdan kaldırıldı. Bu politika modern bir merkez bankacılığı yaklaşımı yönünde kendi adına doğru bir adım olmasına rağmen, Türk ekonomisinde özel sektöre orta vadeli kredi hacminde bir boşluk bırakıldı ve bu boşluk şimdiye kadar doldurulmadı.

Genel bir bakış açısından, Türkiye'nin planlı kalkınma düşüncesi ile ilgili deneyimi, önemli endüstriyel ve ticaret kapasitesi olan bir ekonomi bırakan, oldukça başarılı bir serüven teşkil etti. Bununla birlikte, ithal ikamesinin aşamaları boyunca

ilerledikçe, ekonominin dış kaynaklara ve ithal sermaye mallarına bağımlılığı arttı ve 1970'li yılların sonlarında en yüksek seviyelere ulaştı. Sanayileşme stratejisinin içe dönük yapısı özel sektörün neredeyse tamamen yurtiçi piyasalara bel bağlamasını özendirmişti. Girdi ve yatırım malları ithal etmeden dolayı döviz kazancı da özel sektör için ihracata dönük olarak harekete geçirici bir faktör haline gelmedi, çünkü bu, merkez bankası tarafından kontrol ve tahsis edildi. 1960'lardan 1970'lerin başlarına kadar dış borç almanın nispi kolaylığı ve 1970'lerin ilk yarısında önemli miktarda işçi dövizini girişleri hükümetlerin döviz açığını bertaraf etmelerini mümkün kıldı. 1970'deki devalüasyonun ardından, özellikle çeşitli ihracat teşvik tedbirlerinden yararlanan imalat sanayi ihracatında bir hamle olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte, büyüme-sanayileşme stratejisi 1970'lerin ilk yarısında her şeye rağmen hâkim olarak ithal ikâmesi üzerine inşa edildi.

En sonunda, Türkiye 1970'lerin sonlarında hızla yükselen bir enflasyon ve ciddi arz darboğazlarının eşlik ettiği ağır bir döviz krizi ile karşı karşıya kaldı. Bu deneyimden çıkarılan önemli bir ders, ithal ikâmecî sanayileşme stratejisine dayalı planın arkasındaki zımni varsayımın başarısızlığı olup, mevcut sistemin planın gereklerine göre eksiği olan sektörlerle etkin bir şekilde tasarrufların seferber ve tahsis etme kapasitesi olduğunu ileri sürdü. Bu bir sürpriz gibi gelmemeli, çünkü 1980 öncesinde Türkiye'nin planlı kalkınma uygulamaları Mahalanobis-Tinbergen kalkınma planlama yaklaşımı üzerine inşa edildi, onun vasıtasıyla fiziki koşullara ve finansal akımlara (ve ilaveten, sermaye piyasasının gelişmesine) dayanarak planlanan ekonomik büyüme reel sektör planlarına uygun olmaya zorlandı. Bu dünya açısından sermaye piyasaları yatırımın hacmini ve kompozisyonunu belirleyen fiziki planla ilgisi yoktu, çünkü sermaye piyasaları ne kaynakları ne de yatırım kararları için bilgi sağlıyordu.

7. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemin Yeni Politika Koşulları altında Bankacılık ve Kalkınma Finansmanı

1970'lerin sonlarının ekonomik karışıklığını sona erdirmek için, Türkiye 1980'de büyük bir istikrar programını uygulamaya koydu. Programın önemi, ekonomiyi istikrara kavuşturması yanında, belki de daha önemlisi, bir yapısal reform sürecini başlatma yönündeki ilk girişimleri içeren kapsamına bağlandı. 1980 yılında, iç pazara yönelik üretimin yapıldığı ithal ikâmecî sanayileşme stratejisi terk edilerek, piyasa ekonomisine dayalı, dışa açılmayı ve ihracata yönelik üretimi esas alan bir kalkınma politikası benimsenmiştir. Bütün bu politika hedefine uygun olarak çeşitli tedbirler tasarlandı ve 1980'li yıllara uygulandı.

Sonuç olarak, Türkiye dış ticareti, finansal sektörü ve sermaye hesabını liberalleştirmeyi, korunan ve içe dönük bir ekonomiyi ihracata yönelik ve uluslararası alanda rekabet edebilecek çok sektörlü, özel sektör inisiyatifinde bir ekonomiye dönüştürmeyi başardı. Türkiye finansal liberalleşme deneyiminin kısa bir takvimi aşağıda verilmiştir;

- Temel istikrar ve yeniden yapılandırma programı, mevduat ve kredi faiz oranlarının liberalleştirilmesi (1980),
- Sermaye Piyasası Kanununun yasalaşması, Merkez Bankası tarafından günlük döviz kuru ayarlamaları (1981),
- Sermaye Piyasası Kurulu'nun kurulması, ödünç para verenler ve diğer benzeri finansal birimler tarafından izinsiz mevduat toplanmasını önlemek için tedbirler (1982),
- Bankalar arasında saldırgan rekabete dayalı mevduat faiz oranını önlemek için tedbirler (1983),
- Bankaların belirli döviz işlemleri yapmasına, döviz pozisyonu tutma ve döviz hesabı açmasına, ve Hazine'nin bono ihaleleri sayesinde sermaye piyasalarından borçlanmaya başlamasına imkan veren finansal liberalleşmeye doğru önemli adımlar (1984),
- Yeni bir bankacılık kanununun yasalaşması (No.3182) vasıtasıyla daha fazla deregülasyon ve liberalleşme tedbirlerinin getirilmesi (1985),
- Kalkınma bankaları tarafından tahvil ihraç etme hakkının verilmesi (1986) ve işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anonim şirketler tarafından kısa vadeli teminatsız borç senedi (finansman bonusu) ihraç etme hakkının verilmesi (1987),
- Gecelik fonlar, döviz ve Hazine kağıtları için interbank piyasalarının kurulması (1986-1988), bankaların açık artırma ile döviz kurunu kararlaştırması (1988),
- Döviz işlemleri ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, liberal bir dış ticaret rejiminin benimsenmesi (1989),
- Sermaye hesabının liberalleştirilmesi, TL'nin konvertibilitesinin ilân edilmesi, döviz fonlarının serbest bırakılması (1990), Sermaye Piyasası Kanunu'nun revizyonu ve iyileştirmeler (1992),
- İstanbul Altın Borsasının kurulması (1994),

- Bankalar Kanununda revizyon ve iyileştirmeler (No.4389) (1999),
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun Kurulması (2000).

Finansal sistemde yapılan yapısal değişiklikler sistematik değildi ve tutarlı kurumsal ve düzenleyici bir reform dahilinde yapılamadı. Gerçekten, Türkiye'nin en sıkıcı ve daha uzun süren piyasaya yönelik reform politikaları finansal liberalleş(tir)me ve kamu sektörünün yeniden yapılandırılması ve onun fiskal biçimine ilişkin olmuştur. Birincisi uluslararası standartlar ve emniyet tedbirleri doğrultusunda uyarlama süreci ile birlikte sağlam bir bankacılık sistemi yaratmak ve sürdürmek için izleme ve denetleme işlemlerini engelledi. Sonuç, kaçınılmaz şekilde, tekrar tekrar olan finansal krizlerdi. Bir bütün olarak kamu sektörünün yeniden yapılandırılması ve devam eden bütçe dengesizliklerini azaltma konusundaki başarısızlıklara gelince, onlar sonunda daima büyüyen kamu açıklarına ve enflasyon üzerindeki kontrolün kaybedilmesine izin verdi. Kamu sektörü borçlanma gereksinimleri artmaya devam ederken, hükümet yüksek faiz oranları-yüksek kamu açığının bir örümcek ağında borç tuzağına düşmüş hale geldi. Gerçekten, bankacılık sistemi kaçınılmaz şekilde kamu açığını dengeleme fonksiyonu ile iyice bunaldı. Aşırı yüksek (reel) faiz ve üç-haneli enflasyon oranları ile tanımlanan böyle bir makroekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik altında, piyasada orta ve uzun vadeli krediler neredeyse sıfırlandı.

Bu süre içinde söylenen olumsuz gelişmelere karşılık, endüstriyel sektör üretken faaliyet alanlarındaki yatırımlarını askıya alarak para mübadelesi, devlet tahvil/bonoları alım-satım işleri, arazi, emlak, taşınmaz mal ve benzeri gibi, portföy yönetimi ve spekülatif işlemlere kaydı. O derecede ki, firmaların gelir ve kârlarının büyük bir kısmı firmaların en önemli üretim ve satış faaliyetlerinden ziyade faaliyet dışı işlemlerinden gelmeye başladı.

Bu sırada ve etkileşimli olarak, bankalar orta ve uzun vadeli kredi uygulamalarını terk etme ve kısa vadeli kredileri yenilenebilir değişken faizli sözleşmelerle uzatma eğilimine girdi. Böylece bankacılık sektörü reel sektörden daha da uzaklaştı. Kısıtlı kaynakları olan TKB'nin orta vadeli kredileri bir tarafa bırakılırsa, sanayi sektörü için mevcut tek finansman aracı olarak firma içi fazla fonlar, firmaların kendi çabaları ile yurtdışından sağladığı dış fonlar ve firmalar arası ticari krediler kaldı. Bankacılık sisteminin dışında kalan bu fon imkanlarından banka-olmayanların karıştığı finansman mekanizmaları gelişti ve hayatta kalmak için reel sektör tarafından kullanıldı. Kamu borçlanma araçları rekabet edilemez derecede yüksek getiri vermesi nedeniyle sermaye piyasalarına hâkim olduğundan bankalardan kredi almak yerine

doğrudan doğruya para piyasasında menkul kıymet ihraç ederek borçlanma (securitization) yoluyla fonları artırmak özel sektör için cazip bir alternatif değildi.

Diğer taraftan, ekonomideki liberalleşme çabalarına uygun olarak, bankacılık sistemi yeni düzenleyici uygulamaları bizzat yaşadı, yeni kavramlar ve araçlarla karşı karşıya kaldı ve 1980'lerin başlarından itibaren önemli değişiklikler geçirdi. Geleneksel olarak, Türkiye'de bankacılık sektörü krediye dayalı bir sistemle tanımlandı ve günümüz evrensel bankacılığının Avrupa yaklaşımını takip eder. Finansal reformlar sırasında ve sonrasında, bankalar yeni koşullara kendilerini çabuk alıştırdılar, bilgisayarla donatılmış sistemlere geçerek modernleştiler ve geleneksel kredi piyasalarından başka diğer faaliyetlerin spektrumunu genişletmek için işe kalifiye personel aldılar.

Kamusal sermayeli ticaret bankalarının özelleştirilmesi 1980'lerin başlarından beri hükümetlerin reform gündeminde olduğu halde, politik ve yasal engeller dahil olmak üzere, birtakım nedenler yüzünden bu yapılamadı. Yalnız son zamanlarda bazı gelişmeler yaşandı, bunlardan en önemlisi bir zamanların büyük sınai yatırım ikizleri, Etibank ve Sümerbank'ın özelleştirilmesi olmuştur.

Bu arada, Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) özenle ve sebatla sanayi ve turizm sektörlerine orta ve uzun vadeli kredi sağlama konusundaki misyonunu sürdürdü (bakınız Ek-1, 2, 3). Bu dönem zarfında, kamu açıklarının sıkıntı veren durumu ve yüksek faiz oranları ile çok yüksek enflasyon oranları ve tekrar tekrar yapılan politika hataları altındaki makro ekonomide meydana gelen istikrarsızlığı dikkate alırsak; özelde TKB ve genelde Türk bankacılık sistemi kredi karşılıkları ve kredi geri ödemeleri konusunda en kötü krizi bizzat yaşadı. Döviz ve parite riskleri artarken, bankalar döviz dayalı işlemler karşısında daha savunmasız hale geldi, özellikle yabancı paralarda açık döviz pozisyonları tutan bankalar, 1988 ve 1994'ün finansal sıkıntısı sırasında yaşandığı gibi, önemli zararlarla karşı karşıya kaldı. Bunlardan başka, bankalar 1990-1991'deki Körfez Krizi, 1997-1999'daki Doğu Asya ve Rusya Krizleri ve Ağustos 1999'daki Marmara Depremi gibi dış faktörler ve doğal afetlerin neden olduğu arka arkaya gelen krizlerle zaman zaman sarsılmıştı.

Tüm bu krizler sırasında kredi geri ödemelerindeki kronik darboğazlara karşı bankaların mücadele etme yeteneği ve döviz ve parite risklerine karşı önlem alma güçleri daha da azaldı. Oysa sanayi sektöründe, iç ve dış piyasalarda daralan talep, firmaların bankalara olan yükümlülüklerini ve taahhütlerini yerine getirme yeteneğini zayıflattı. Hükümetin kalkınma politikaları ve teşvik tedbirleri koşulları altında verilen hazine fonları tükendiği ve daha önceden Japon piyasalarına ihraç edilen tahvillerin

geri ödemesi bu dönemde başladığı için, bu olumsuz etkiler daha da ağırlaştı. Gerçekten, banka 1990'larda proje değerlendirme ve kredilendirme bakımından yavaşlatılmış bir faaliyet süreci yaşamak zorunda kaldı.

Neyse ki, IMF ile Türk Hükümeti arasında Temmuz 1998'de kabul edilen bir Yakın İzleme Anlaşması'na (Staff-Monitoring Agreement (SMA)) uygun olarak bütçe ve para politikaları ile birlikte yapısal reformlar yenilendiği için, ekonomi önemli bir politika aşamasına girdi. Bu anlaşmaya ilâve olarak hükümet 6 Aralık 1999'da IMF'ye üç yıllık (2000-2002) bir dezenflasyon ve yapısal reform programını kapsayan bir niyet mektubu verdi, IMF ve Dünya Bankası'ndan finansal yardımla desteklendi, ondan sonra bununla ilgili bir yakın izleme anlaşması imzalandı. Söylenen gelişmeler, Helsinki Zirvesi'nde (1999) AB'nin uzun süredir bekletilen Türkiye'nin resmi AB adaylığını kabul eden kararı ile aynı zamana rastladığı için özellikle anlamlı hale geldi. Üstlenilecek AB tam üyeliğine erişmek için, ekonomik konular dahil olmak üzere bir hazırlık ve intibak süreci gerekiyor.

Uygulamaya konulan dezenflasyon programı üç temel unsur üzerine kuruldu: 1) daha sıkı bir para politikası sayesinde; faiz dışı bütçe fazlasını büyütme, yapısal reformları gerçekleştirme ve özelleştirmeyi hızlandırma, 2) hedeflenen enflasyon oranları ile uyum içinde bir gelir politikasının benimsenmesi, 3) bundan önceki iki tedbir tarafından desteklenen, anti-enflasyonist bir para ve döviz kuru politikası. Yukarıda belirtildiği gibi, programın hedefleri şunlardır; 1) Tüketici Fiyat İndeksi (TÜFE) ile ölçülen faiz oranını 2000 yılında %25'e, 2001'de %12'ye ve 2002'de %7'ye düşürmek, 2) kabul edilebilir seviyelerde faiz oranlarını istikrara kavuşturmak, 3) yenilenmiş bir ekonomik büyüme potansiyelini yeniden canlandırmak. Programa uygun olarak, Merkez Bankası, (1 Dolar + 0,77 Euro)'dan oluşan döviz kuru sepetine göre Türk Lirasının günlük değerlerini bir yıllık süre için 2000 yılı başında kamuoyuna açıklamıştır. Programın performansı başlangıcından Kasım 2000'e kadar genellikle umut verici olmaktadır. 2000'in en başından ileriye doğru enflasyon oranı azalmaya başladı. Çeşitli para ve maliye politikası tedbirleri, yasal/kurumsal değişiklikler ve özelleştirme çabaları IMF tarafından desteklenen yapısal kıstas ve performans kriterlerine uygun olarak oldukça ilerleme gösterdi. Bu başarılarından dolayı, program ve ekonomi hakkında genel tutum ve beklentiler, IMF ve Dünya Bankası dahil olmak üzere, uluslararası ve yurtiçi tespitlerde devamlı bir iyimserliğe dönüştü.

Bu başarılarla belli olan şudur ki, Türkiye'de bankalar ve Türk Bankacılık Sistemi için yeni bir devir başladı. Bu programın başarısı orta ve uzun dönemde devam ederse, büyük ihtimalle bankacılık sistemi tekrar eski haline dönecek ve temel

bankacılık fonksiyonlarını yerine getirmeye başlayacaktır, bunlardan en önemlisi bir bütün olarak ekonominin uğruna reel sektörü finanse etmektir.

Bilinen nedenlerle ortaya çıkan Kasım ve Şubat krizlerinden sonra, 14 Nisan 2001'de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nın kapsadığı önlemler ve yasal düzenlemeler ile birlikte kamuoyuna açıklanmıştır. Program konjonktürel politikalarından çok yapısal yenilenme ve yasal düzenlemelere ağırlık vermiştir. Program çerçevesinde, Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması, Devlette Şeffaflığın Artırılması ve Kamu Finansmanının Güçlendirilmesi, Ekonomide Rekabetin ve Etkinliğin Artırılması ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi için 15 adet yasal düzenlemenin yapılması öngörülmüştür. Bu yasal düzenlemeler, Bankalar Kanunu Değişikliği, Merkez Bankası Yasası, Fonların Kapatılması ile ilgili düzenleme, Kamulaştırma Yasası, Borçlanma Yasası, Kamu İhale Yasası, Telekom-Şeker-Tütün-Doğalgaz Yasaları ile Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasalarını kapsamaktadır. Bu konularda, hazırlık çalışmalarının tamamlanması ve önemli bir bölümünün yasalaştırılması ile birlikte 3 Mayıs 2001 tarihinde IMF ile yeni bir niyet mektubu imzalanmış ve kamuoyuna açıklanmıştır.

Yapısal reformlar arasında, orta ve uzun dönemde makroekonomik politikaların şekillenmesinde çok önemli bir yere sahip olacak olan yeni Merkez Bankası Kanunu kabul edilmiştir. Kanun ile, fiyat istikrarı Merkez Bankası'nın temel amacı olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda Merkez Bankası'nın uygulayacağı para politikasını bağımsız bir biçimde belirlemesine imkan tanınmıştır. Ayrıca, Para Politikası Kurulu oluşturulmuş ve Kurul'un, Hükümetle birlikte enflasyon hedefini belirlemesi benimsenmiştir. Yeni Kanun ile şeffaflık ve hesap verebilirlik ön plana çıkartılmış ve bu çerçevede para politikası hedef ve uygulamaları konusunda kamuoyuna ve hükümete sunulmak üzere dönemsel raporların hazırlanması öngörülmüştür. Merkez Bankası'nın Hazine ve diğer kamu kurumlarına kredi açması yasaklanarak Maastricht kriteri de benimsenmiştir. Ancak, bu düzenlemenin yürürlüğe girmesi için altı aylık bir geçiş dönemi tanınmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve bunun IMF anlaşması ile desteklenmesi sonucunda 2001 yılı Mayıs-Aralık dönemi için IMF ve Dünya Bankasından 15,7 milyar dolarlık ek dış finansman sağlanmıştır. IMF'den sağlanan 13,3 milyar dolarlık kredinin 9,6 milyar dolarlık bölümünün Merkez Bankası aracılığıyla Hazine'ye kullanılması benimsenmiştir. Bu ek finansman imkanı yanı sıra, özel yabancı bankaların Türkiye'ye açtıkları kredileri daraltmamaları ve zaman içinde artırmaları

için de özel sektör desteğinin sürdürülmesi gerektiği, böylece kur ve faizlerde istikrarın süratle sağlanarak krizden çıkışı kolaylaştırması öngörülmüştür.

8. Şimdiki Durumda Türk Bankacılık Sistemi ve Kalkınma Bankacılığı

Halen, Türk Bankacılık Sistemi (TBS) biçimsel olarak iki kategoride sınıflandırılıyor: ticaret bankaları (mevduat bankaları) ve kalkınma-yatırım bankaları. Ticaret bankaları mevduat toplamaya yetkilidir ve factoring, kredi verme ve fon transferleri gibi diğer finansal sektör faaliyetlerine ilâve olarak para piyasası işlemleri yapar. Mevduat toplama yetkisi olmayan kalkınma-yatırım bankaları mevduat bankalarınca yürütülen alışılmış işlemlere ilâve olarak finansal kiralama işlemleri yapabilir. Sermaye piyasası işlemleri konusunda, tüm bankaların menkul kıymet işlemlerinde aracı olarak faaliyet göstermesi için yasal kuruluşunu kurması gerekiyor. Finansal kiralama hizmetleri için, ticaret bankaları ayrı yasal kuruluşlar kurması gerekiyor. Kalkınma bankaları bu hizmeti ayrı bir kuruluşa gerek kalmadan diğer hizmetlerin yanında verebiliyor.

Haziran 2002 itibariyle, bankaların sahipliği ve sayısı bakımından TBS'nin sınıflaması aşağıdaki şekildedir:

- Ticaret Bankaları (TB)(43)
  - Kamusal sermayeli ticaret bankaları (3 Banka),
  - Özel sermayeli ticaret bankaları (20 Banka),
  - Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar (5),
  - Türkiye'de kurulu yabancı bankalar (4),
  - Türkiye'de şube açan yabancı bankalar (11),
- Kalkınma ve Yatırım Bankaları (KYB)(14)
  - Kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları (3),
  - Özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları (8),
  - Yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları (3),
- Özel Finans Kurumları (5)

Son zamanlarda özel sektör TBS'nin önemli bir kısmını kontrol ediyor; Eylül 2001 itibariyle özel sermayeli bankalar toplam aktiflerin %50'sini, toplam mevduatların %54'ünü ve sistemdeki toplam kredilerin %63'ünü elinde tutuyor, oysa kamusal sermayeli bankalar için bu oranlar sırasıyla %27, %30 ve %18'dir. Yabancı sermayeli bankaların aktif payı %6, mevduatlardaki payı %4 ve toplam krediler içindeki payı %4'dür.

Ticaret bankaları sistemin dominant kurumları olmuştur. Finansal deregülasyon ve liberalizasyon tedbirleri ile başlatılan sermaye piyasalarındaki gelişmelere paralel olarak, yatırım bankacılığı çekici bir alan haline geldi ve Kalkınma Yatırım Bankaları kategorisindeki bankaların çoğu 1980 sonrası dönemde kuruldu. Bununla birlikte, bankacılık sisteminde toplam aktifler ve krediler bakımından kalkınma-yatırım

bankaları kategorisinin toplam payı hâlâ sınırlıdır; Eylül 2001 itibariyle, kalkınma ve yatırım bankalarının toplam aktifler içindeki payı %5 ve toplam krediler içindeki payı %12'dir.

Türkiye Kalkınma Bankası (TKB), Türk Eximbank ve İller Bankası kamusal sermayeli KYB kategorisini oluşturur. Eximbank reel sektörün ihracata yönelik faaliyetlerini finanse ederken, İller Bankası sadece ülke çapında belediyelerin finansal ihtiyaçları üzerinde yoğunlaşır. Her iki banka esasen devlet tarafından transfer edilen fonlara bağlıdır. Türkiye'de KYB kategorisi altında, onların mevduat toplamayan ve kalkınma ile ilgili statüleri nedeniyle, bu bankalar resmi olarak sınıflandırılmakla beraber sözü edilen bankaların gerçekten bir kalkınma bankacılığı boyutuna sahip olmadıkları söylenebilir. Aslında, bu durum TKB'yi kendi kategorisinde klasik kalkınma bankacılığı fonksiyonlarına ilâve olarak yatırım bankacılığı fonksiyonlarını da yerine getiren tek banka yapıyor. TKB'nin esas rakipleri özel sermayeli kalkınma bankaları grubunda yer alıyor ve bunlardan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) başta geliyor.

Bu noktada, Türkiye'de bankacılık sistemi hükümetler tarafından desteklenen evrensel bankacılığın Avrupa tipine daha çok yaklaştığı için, bu tür sınıflamaların anlamlı olmadığını eklemekte fayda var. Örneğin, ticaret bankaları grubu listesindeki neredeyse tüm bankalar doğrudan ve/veya onların ayrı kuruluşları veya yan kuruluşları vasıtasıyla alışılmış perakende bankacılık hizmetlerine ilâve olarak kurumsal finansman ve diğer yatırım bankacılığı faaliyetlerini yapıyorlar.

9. Türkiye Kalkınma Bankası'nın Büyüme ve Kalkınmaya Katkısı

TKB, kamusal sermayeli bir kurum olarak, tarihsel süreçte iki temel finansal role sahip olmuştur:

- Sanayi ve turizm sektörlerinde özel sektör projelerine sabit sermaye yatırımı için orta ve uzun vadeli kredi veren bir kurum olarak;
- Yeni veya rehabilitasyon projeleri için öz sermayenin bir kaynağı olarak.

Özel sektör için bu tür finansal desteğin sağlanmasında, devlet TKB'den kalkınma bankacılığı görevi yanında ticari bankacılık görevinin yerine getirilmesini istedi.

Turizm sektöründe, TKB'den önce (1989 öncesinde Turizm Bankası olarak) yapılan sermaye yatırımları işletmeye açıldı. Devletin cömert teşvikleri ile yatırımcılar bu sektöre çekildi ve TKB vasıtasıyla kendi projeleri için uzun vadeli finansman elde etmeye çalıştılar. TKB esas itibariyle bu sektöre sağlanan orta ve uzun vadeli

finansmanın %95'inin tek kaynağı olmuştur. Ticari temelde faaliyet gösteren diğer finansal kurumlar böyle yeni bir sektöre kredi vermeyi gereğinden fazla riskli gördüler. Turizm sektöründeki bu gelişmelerin önemli bir kısmı ülkenin daha az gelişmiş bölgelerinde olmuştur ve TKB kredileri büyük ölçüde üç ile beş yıldızlı otel projelerine gitmiş olmasına rağmen, önemli sayıda daha küçük otel, motel ve pansiyon projesi desteklenmiştir. Bu yatırımlar sayesinde ülkenin daha az gelişmiş bölgelerinde önemli miktarda istihdam yaratılmıştır. TKB bu nedenle hükümetlerin ekonomik politikalarının uygulanmasında ve turizm sektörünün gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Türkiye ekonomisinde turizm sektörü halen önemli bir faktör haline geldi. Türkiye'nin döviz gelirlerinin yaklaşık dörtte biri kadar katkı yaparak, 1990 yılında 3.5 milyon ABD \$'ına ulaşmıştı. Son yıllarda bu rakam neredeyse dörde katlandı ve 2001 yılı turizm gelirleri 12.4 milyon ABD \$'ına ulaşmıştır.

Sanayi sektöründe, TKB (1988 öncesinde DESİYAB olarak) yurtdışında çalışan işçiler tarafından fonlanan projelerin geliştirilmesinde oldukça etkili idi. Bu projelerin pek çoğunda uygun yönetim eksikliği ciddi işletme problemlerine neden oldu. TKB'nin bu tür projelere yardımı aslında ticari düşüncelerden kaynaklanmadı. Finansal pozisyonunu iyileştirmek için, orta vadeli kredileri 1980'lerin ortalarında Türkiye'de daha büyük ve daha düşük riskli ticari gruplara yöneltti. Ayrıca, iki özel sermayeli kalkınma bankası TSKB ve SYKB da bu müşterileri finanse ediyordu. TSKB ve SYKB'nin toplamından daha büyük bir sanayi portföyüne sahip olması nedeniyle, TKB istihdam yaratma, ihracat gelirlerinden veya ithal ikâmesinden döviz gelirinin en büyük bir kaynağı olmasına ilâve olarak özel sektörün endüstriyel gelişimi için uzun vadeli finansmanın önde gelen bir kaynağı olmuştur.

Özkaynak yatırım işlemlerinde, TKB ciddi işletme ve finansal sorunları olan projelerin rehabilite edilip ekonomiye kazandırılmasında ayrı bir kalkınma rolü oynadı. Tarihsel olarak, banka özel sektör yatırımları için Türkiye'de başka türlü kolayca elde edilemeyen mütevazı bir öz sermaye fonlarına sahip olmuştur.

Diğer bankacılık hizmetlerini sağlamaya devam ederken, TKB Türkiye'nin öncelikli bölgelerinin kalkınmasına özel bir önem vermiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki az gelişmiş alanlar kalkınmada öncelikli alanlar olup, ayrıca hükümetlerin gündeminde en önemli konulardan biri haline geldi. Bundan dolayı banka hem finansal ve hem de teknik/danışmalık yardımı bakımından hükümetin bölgesel kalkınma çabalarında en önemli araç haline geldi.

TKB ayrıca sermaye piyasalarının gelişmesine de katkı yaptı. Bu bakımdan, TKB'nin öz sermayeye iştirak politikası özellikle dikkate değer oldu. Banka iştiraki

olan firmaların finansal sürdürülebilirliğini ve sağlam yönetimini temin ettikten sonra, onların birçoğunu İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) kotasyona teşvik etti ve ardından bu iştiraklerdeki hisselerinin İMKB'de satış politikasını izledi. Bu sayede 1975-90 arası genişleyen iştirak portföyü 1990-2000 arasında eritildi. Bu anlamda 1990 yılına kadar Japon-Alman modeline benzerlik 1990 yılından sonra Anglo-Sakson modeline dönüşmüştür. Burada elbette, iştirak politikası yoluyla hem yatırımın başarısı ve hem de kredi geri dönüşünün kolaylaştırılması görüşü, Türkiye'deki uygulamada çok da başarılı ve savunulabilir bir model olmadığı ortaya çıkmıştır.

10. Kalkınma Bankacılığında Gelecekteki Beklentiler

Türkiye'de 1980 sonrası liberalleştirilen finansal koşullarının açık bir sonucu olarak, kalkınma bankacılığının artan önemine karşın, klasik anlamda kalkınma bankacılığının fonksiyonlarında ve etkinliğinde gerçekten belli bir azalma olmuştur. Diğer taraftan, ülkenin özel kalkınma hedefleri olduğu ve ticaret bankaları tarafından etkin bir şekilde ele alınamayan yapısal değişikliklere ihtiyaç duyulduğu sürece kalkınma bankacılığına olan talep muhakkak devam edecektir. Türkiye'nin gündemindeki Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), KOBİ'lerin desteklenmesi, Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkiler ve AB'ne entegre olmanın bir parçası olarak üstlenilecek kalkınma projeleri gibi birçok güncel konu muhtemelen kalkınma bankalarını gerektirecektir.

Kalkınma göstergeleri açısından Türkiye önemli bölgesel eşitsizliklere sahiptir. Hükümet özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz Bölgelerinde kalkınmanın önündeki engelleri kaldırmak ve kalkınmayı desteklemek için özel politikalar uyarlamaya çaba sarf ediyor. Bu amaçla, Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) kalkınmada öncelikli yörelere (KÖY) çeşitli devlet teşvik programları çerçevesinde sağlanan fonların kanalize edilmesinde önemli bir fonksiyonu paylaştı. 1970'lerden beri doğrudan teşvik programlarında ve bölgesel kalkınma projelerinde yer alması nedeniyle, TKB bölgesel kalkınma alanında eşsiz bilgi ve tecrübe biriktirdi ve Türkiye'de bu bakımdan tek finansal kurum haline geldi. Hükümetin devam eden destek programlarının uyarıcı etkisiyle bölgeye doğru özel sektörün üretim ve yatırım eğilimi artarken, TKB, özel sektöre danışmanlık, ortaklık ve finansal destek hizmetlerinin verilmesinde kendi konumunu önemli ölçüde ilerletti.

Muhakkak, kalkınma bankacılığı yatırım bankacılığı için değerli tecrübe sağlar ve kalkınma ve yatırım bankacılığının bir çatı (kurum) altında birleştirilmesi etkin bir kalkınma finansmanı modelini verir gibi gözüküyor. Bir devlet bankası olarak TKB ve

özel sermayeli Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ve Sınai Yatırım Bankası (SYB) bu amaç için en önemli örneklerdir.

Uluslararası bir perspektiften ve son zamanlardaki finansal krizlerin ışığında bakarsak, kalkınma bankalarının fonksiyonları, kapasiteleri ve gelecekteki beklentiler konusunda söylenecek çok şey vardır. Bu finansal krizler, ticaret bankalarının görünüşe bakılırsa risk içeren projeleri ele almadaki büyük kapasitesi veri iken onların daha etkin bir şekilde proje finansmanını yapabilmeleri ve yapıyor olmaları konusundaki genel anlayışının iktisadi politika hazırlayıcıları, bankacılık çevreleri, akademisyenler ve benzerleri tarafından yeniden sorgulanmasına zorladı. İş kararlarının profesyonel bir analiz vasıtasıyla tespit edilen proje uygulanabilirliğinden ziyade müşteri ile ilgili ilişkinin çok hâkim olduğu diğer nedenlerle alındığı açık hale geldi. Birçok ülkede krizlerin ardından ticaret bankaları orta ve uzun vadeli kredi finansmanından neredeyse tamamen çekildi, bu suretle iyileşme sürecinde önemli yavaşlamalara neden oldular. Bu hadiseler açıkça proje finansmanı ve onun yönetiminin gerekli vasıflar ve uzmanlıkla donatılmış finansal kurumlar tarafından yapılmasının önemini yeniden ortaya çıkardı. Bu bakımdan, kalkınma bankaları gerekli profesyonel uzmanlığa sahip oldukları veya en azından kolayca kazanabilecekleri için, onlar en avantajlı konuma sahiptir.

Gerçekten, daha önce zikredilen dezenflasyon ve yapısal reform programının uygulanması ile harekete geçirilen böyle bir süreci Türkiye yaşamaktadır. Program öncesinde ticaret bankaları kurumsal sektöre karşı, özellikle kriz dönemlerinde güçlü olanlar, firmaların ayrı ayrı özellikleri konusunda proje değerlendirmeye güvenmek yerine zor zamanlarda tüm sanayi sektörünü ciddiye almayan bir tavır benimsediler. Son zamanlarda, bu anlayış daha uygun ve firmaların profesyonel bir analizle onları kendi özelliklerine göre değerlendirmeye dayalı bir anlayışa dönüşmeye başladı. Bankalar, kendilerinin de hayatta kalması için, ürünler üreten, geliştiren ve yeni ürünlerde yatırım yapan, ve uygulanabilir projelerle genişlemeye çabalayan firmaların finansal ihtiyaçlarını karşılamaya özünü anlamaya başladılar. Bazı bankalar bu amaçla gerekli personel, teknik ve kurumsal reformlar ve düzenlemeleri önceden yapmaya başlamışken, daha önce göz ardı edilen proje finansmanı ve disiplinli proje değerlendirme tekniklerine bankalar şimdi daha fazla önem vermeye başladı.

Bu noktada özellikle eklemek gerekir ki, TKB tek bir kurum altında modern yatırım bankacılığı faaliyetleri ile projeye dayalı kalkınma finansmanında bilgi ve uzmanlığını birleştirmenin önemini çok önceden anlamıştı. Bu durum açıkça “Hükümetin kalkınma hedeflerini desteklemeye devam etmekle birlikte sanayi

sektöründen ve diğer müşterilere rekabet edebilir finansal hizmetlerin ve ürünlerin geniş bir yelpazesini sunan profesyonel beceri ve bilgi ile donatılmış kâr merkezli bir evrensel kalkınma ve yatırım bankası” haline gelmek için onun sürekli çabalarını yansıtmıştır.

11. Özet ve Sonuç

Genel bir bakış açısından bakarsak, kalkınma bankacılığı kavramı ve KFK’larının çevresindeki konuların ulusal ekonomilerdeki endüstriyel kalkınma seviyesine ve küresel ekonomik ve finansal politika değişmelerine uygun olarak yavaş yavaş geliştiği doğrudur. Bununla birlikte, sosyal ve ekonomik koşullardaki değişmelere aldırarak KFK’ların rolünün, evrensel bir ilke olarak, özel finansal sektörün tek başına yeterli olmadığı veya tek kelimeyle hiç olmadığı alanlara gerekli fonları güzel bir şekilde ve yeterli ulusal politikalar altında sağlıklı bir biçimde arz etmek de aynı derecede doğru olacaktır. Sosyal altyapı ve beşeri kalkınma (human development), çevre koruma ve KOBİ’lerin desteklenmesi KFK’ları için yeni ortaya çıkan alanlar haline geldi. Yukarıda vurgulananların hepsi kalkınma bankalarının tarihi olup bize önemli dersler öğretiyor. Bu dersler, KFK’ları dinamik olmak zorundadır, finansal olarak kendi ayakları üzerinde durabilmelidir, yönetiminde ve kaynakların harekete geçirilmesinde bağımsız olmalıdır, değişen iş koşullarına intibak edebilmelidir ve en önemlisi oldukça profesyonel bir tarzda ve kabiliyetli uzman ekipler tarafından yönetilen bir kurum olmalıdır.

Türkiye ve benzeri ülkelerde kalkınmanın finansmanı açısından iki önemli problem ortaya çıkmaktadır: birincisi, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktır. Bundan dolayı orta ve uzun vadeli öngörü oluşturmama sorunu ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise yüksek enflasyon ve dolayısıyla yüksek kredi faizleridir. Bu iki sorun nedeniyle, bankalar reel sektöre sağladıkları kredilerde yatırıma uygun vade ve faiz oranı sunamamaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerdeki ticari bankaların yatırımcıya sağladığı vade ve faiz olanaklarını Türkiye’de kalkınma bankaları sağlayamamaktadır. Dünyada orta ve uzun vadeli kredi kavramı 10-50 yıl olarak bilinirken, Türkiye’de 5-10 yıl arasında olup, en yaygın vade ise 2-5 yıl (2 yıl anapara ödemesiz 5 yıl vade) olarak yerleşmiş gibidir. Bu problem döviz kredileri için de söz konusu olmaktadır, çünkü döviz kurundaki oynaklık nedeniyle vadeler kısa faizler de yüksek olmaktadır.

Ayrıca, reel faizlerin yüksekliğinin yanı sıra TL cinsinden kredilerde yatırımcıya ilk yıllarda daha yüksek finansman maliyeti yüklenmektedir. Bu durum yabancı kaynak (kredi) ihtiyacı kaçınılmaz olan yatırımları caydırıcı kılmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akıncı, Ahmet (1996) *Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Doğuşu, Gelişimi ve Uluslararası Boyutta Günümüzde Yaşanan dönüşümler*, TKB Araştırma Müdürlüğü No: APM-96/6 (55), Ankara.
- Akıncı, Ahmet (2000) *Development Financing in Turkey*, TKB, Ankara, November.
- Altunbaş, Y. ve Sarısu, A. (1996) *Avrupa Birliği Süresinde Türk ve Avrupa Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No:200.
- Artun, Tuncay (1980) *Türkiye’de Bankacılık, işlevi, özellikleri ve sorunlarıyla*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Baker, J. C. (1993) *International Business Expansion into Less-Developed Countries: The International Finance Corporation and Its Operations*. New York, London, and Norwood (Australia): International Business Press.
- Balak, D. ve Seymen D. (1996) *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Türk Bankacılık sistemi Üzerindeki Muhtemel Etkileri*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No:201.
- Baum C. and S. M. Tolbert (1985) *Investing in Development - Lessons of World Bank Experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Bennet, R. (1993) Plenty of money but few deals, *Euromoney*, X (April): 86-88.
- Bhatt, V. V. (1993) Development banks as catalyst for industrial development, *International Journal of Development Banking*, 11, 1: 47-61.
- Bird, G. (1993) Sisters in economic development: The Bretton Woods institutions and developing countries, *Journal of Economic Development*, 5:1-25.
- Cameron, R. (ed.) (1972) *Banking and Economic Development: Some Lessons of History*, New York: Oxford University Press.
- Ceylan, Ali (1993) *Finansal Teknikler*. Uludağ Üniversitesi Basımevi. Bursa: 1993.
- Derin, Haldun (1940) *Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul.
- Dugan, A. (1990) Banks in the firing line, western banks in East Europe, *Euromoney*, Sept.119-133.
- Gill, D. and P. Tropper (1988) Emerging stock markets in developing countries, *Finance and Development*, 25, 4: 28-31.
- Grzyminski, R. (1991) The new old-fashion banking, *Harvard Business Review*, 63, 3: 87-98.
- Houk, D. (1967) *Financing Problems of Development Banking*, London: Frederick Praeger Publishers.
- IFC (1993) *Emerging Stock Markets Factbook*, Washington DC: IFC.
- Jain, P.K. (1989) Assessing the performance of a development bank, *Long Range Planning*, 22, 6:100-106.
- Jequier, N. and H. Yao-Su (1989) *Banking and the promotion of technological developments*, International Labour Office and St. Martin's Press, New York.
- Johnson, H. J. (1996) *Banking in Europe, managing change in a new marketplace*. Brussels: Laferty Publication.
- Karacan, A. İhsan (1976) Türk Bankacılığında Rekabet ve Piyasa Modeli Üzerine, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Haziran.
- Kariisa, J. and V. Murinde (1995) Towards evaluating the financial performance of development banks: A case study of the East African Development Bank, *International Journal of Development Banking*, 13, 2 (July).

- Kitchen, R. (1986) *Finance for the Developing countries*, London: John Wiley & Sons.
- Landell-Mills, J. (1985) The role of development finance corporations: experience in India and Korea', *Finance and Development*, 22, 1: 43-45.
- Meenai, S.A. (1989) *The Islamic Bank: A Case Study of Islamic Development*, London and New York: Kegan Paul International.
- Meier, G. (1989) *Leading Issues in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Murinde, Victor (1996) *Development Banking and Finance*. Ashgate Publishing Limited, Avebury, England.
- Murinde V. (1994d) External imbalances and policy constraints in the 1990s: A book note, *The Economic Journal*, 104, 422: 208.
- Murinde V. (1994e) Instruments of economic policy in Africa: A review article, *Journal of Modern African Studies*, 32, 1:164 -166.
- Murinde, V. (1993a) *Macroeconomic Policy Modelling for Developing Countries*, Aldershot: Avebury.
- Murinde, V. (1993c) Lent and lost: foreign credit and Third World development: A review, *Review of Radical Political Economy*, 25, 2:147- 149.
- Murinde, V. (1994f) Stabilisation and structural adjustment: macroeconomic framework for analyzing the crisis in Sub-Saharan Africa, *Journal of African Economies*, 3, 2: 340-344.
- Murinde, V. and J. S. Ngah (1995) Central bank financing of the budget deficits: the CFA Franc Zone Versus Eastern Africa, *International Journal of Development Banking*, 13, 2 (July).
- Murinde, V., K. Naser and R.S.O. Wallace (1994) Is it prudent for Islamic banks to make investment decisions without the interest rate instrument?, *Research in Third World Accounting*, Vol. 3.
- Ökçün, Gündüz (1971) *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, AÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- Ökçün, Gündüz (1975) *1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar*, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Parasız, İ. M. Ve Yıldırım, K.(1994) *Uluslararası Finansman*, Ezgi Kitabevi. Bursa.
- Rowley, A. (1992) Ex-Japan, Asia markets languish as immense untapped potential, *Financier*, 11, 3:12-16.
- Rudnick, D. (1993) ADB boosts local markets - borrowing or raising funds on capital markets, *Euromoney*, April: 16-18.
- Rwegasira, K. (1992) *Problems of Financial Analysis in Institutional Lending Operations*, Aldershot: Avebury.
- Sender, H. (1993) Banking more for less, *Far Eastern Economic Review*, 56,20:52-53.
- Sunners, L.H. and L.H. Pritchett (1993) The structural adjustment debate, *American Economic Review*, 83, 2: 383-389.
- TBB (1999) *40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi "1958-97"*, No:45, İstanbul.
- The Economist (1993) 17-23 July.
- Westlake, M. (1993) Only the best will do, *Banker*, 143, 807: 23-29.
- Yao-Su, H. (1981) The World Bank and Development Finance Companies, *Journal of General Management* (Autumn).

- Yaron, J. (1994) *Assessing Development Finance Institutions, A Public Interest Analysis, World Bank Discussion Paper I 74*, The World Bank, Washington D.C.
- Yüzdün, Aslan (1982) *Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılık Sistemi (1923-1981)*, Der Yayınevi, İstanbul.
- Zarakolu, Avni (1974) *Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No.61, Ankara.

EKLER

Ek 1- TKB'nin Sanayi Sektörüne Finansman Desteği (Milyar TL)

Yıllar	Kredi Ödemesi	İştirak Ödemesi	Finansal Kiralama	KKDP Ödemesi	Toplam Finansman Desteği	Toplam Finansman Desteği (Bin USD)
1976-84	21	19			40	284.451
1985	8	2	0		10	19.679
1986	65	7	1		73	109.009
1987	75	3	13		91	106.755
1988	190	28	28		246	172.844
1989	169	10	160		339	159.964
1990	599	50	242		891	341.957
1991	410	74	519		1.003	240.708
1992	349	15	1.044		1.408	205.156
1993	705	23	882		1.609	146.700
1994	1.357	175	1.372	130	3.033	102.157
1995	489	91	1.551	494	2.626	57.468
1996	1.180	157	3.621	0	4.959	61.177
1997	4.816	504	6.624	273	12.217	80.761
1998	7.794	841	6.478	89	15.203	58.506
1999	16.360	2.589	465	124	19.538	46.874
2000	25.188	3.177	235	214	28.814	46.217
2001	15.582	2.220	2.069	0	19.871	16.257
2002(*)	5.492	0		0	5.492	3.875
	80.848	9.984	25.306	1.324	117.462	2.260.515

(*) Ocak-Mart dönemini kapsar.

Ek 2- TKB'nin Turizm Sektörüne Finansman Desteği (Milyar TL)

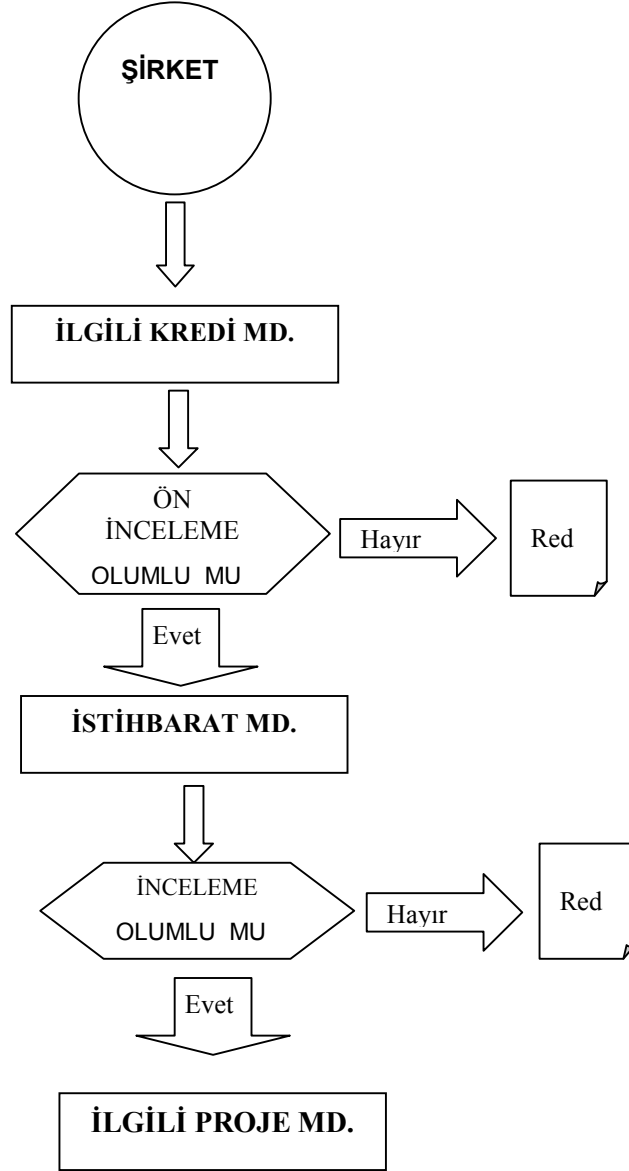
Yıllar	Kredi Ödemesi	İştirak Ödemesi	KKDP Ödemesi	Toplam Finansman Desteği	Toplam Finansman Desteği (Bin USD)
1967-84	21			21	161.507
1985	10		0	10	19.479
1986	28		0	29	42.636
1987	103		4	107	124.966
1988	289		58	347	243.534
1989	223		178	401	189.173
1990	337	4	291	632	242.594
1991	252	9	323	584	140.281
1992	191	3	314	508	74.010
1993	582	0	558	1.140	103.944
1994	1.004	0	589	1.593	53.662
1995	396	1	760	1.157	25.326
1996	617	8	1.080	1.705	21.034
1997	268	0	1.021	1.288	8.517
1998	1.539	36	1.347	2.922	11.245
1999	6.171	0	205	6.376	15.296
2000	19.361	108	45	19.514	31.300
2001	5.132	0	110	5.242	4.289
2002(*)	1.065	0	28	1.093	771
	37.590	169	6.912	44.670	1.513.564

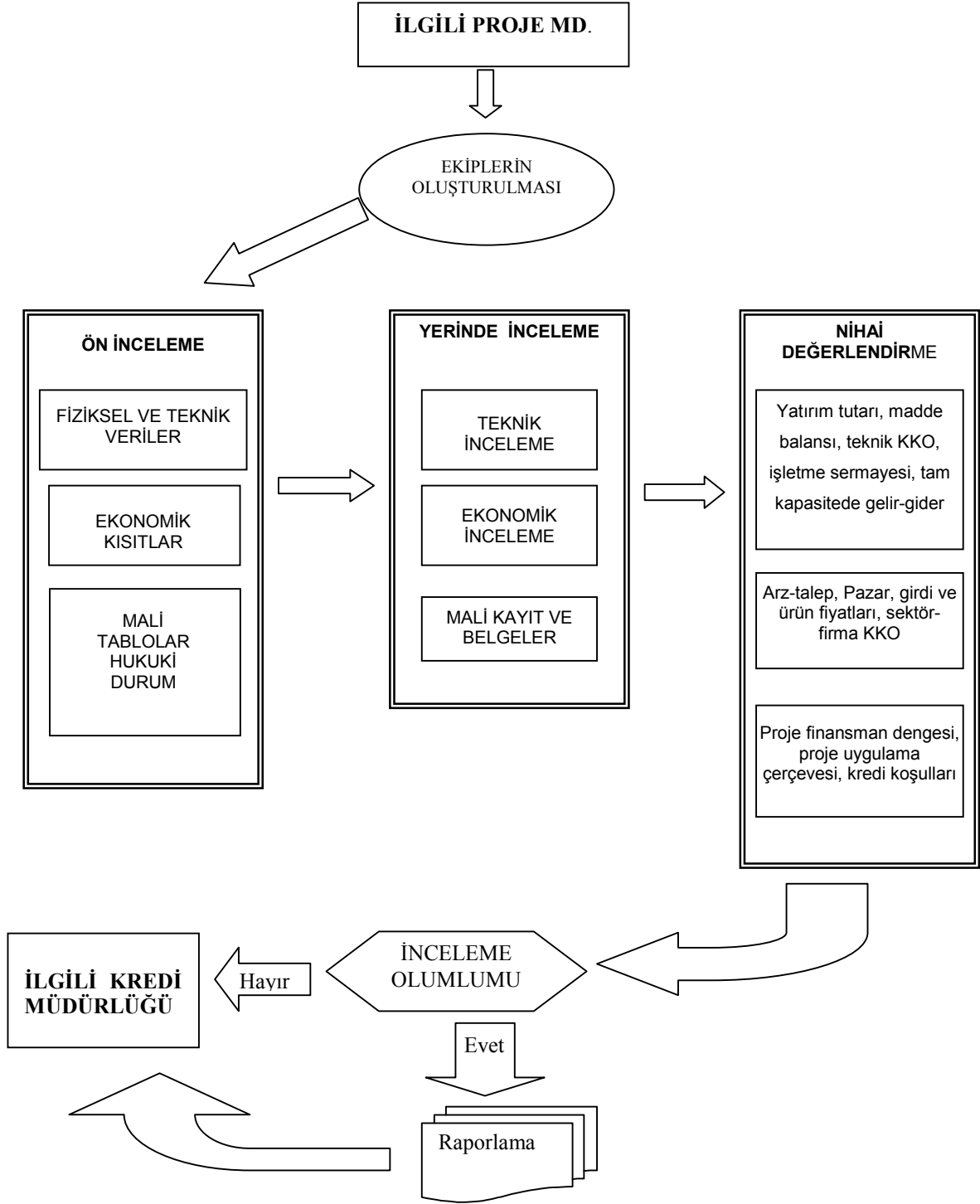
(*) Ocak-Mart dönemini kapsar.

Ek 3 - TKB'nin Sanayi ve Turizm Sektörüne Toplam Finansman Desteği (Milyar TL)

Yıllar	Kredi Ödemesi	İştirak Ödemesi	Finansal Kiralama	KKDP Ödemesi	Toplam Finansman Desteği	Toplam Finansman Desteği (Bin \$)
1967-84	42	19			61,0	445.959
1985	18	2	0,4	0,2	20,3	39.159
1986	94	7	1,3	0,1	101,5	151.645
1987	179	3	12,9	3,8	198,1	231.721
1988	480	28	28,0	57,6	593,3	416.377
1989	392	10	160,3	178,2	740,2	349.137
1990	936	54	242,2	290,8	1.523,3	584.551
1991	662	83	519,0	323,2	1.587,1	380.989
1992	539	18	1.044,4	314,0	1.915,8	279.166
1993	1.287	23	881,6	558,0	2.749,7	250.644
1994	2.360	175	1.371,6	719,5	4.625,5	155.819
1995	885	92	1.551,1	1.253,8	3.782,4	82.793
1996	1.798	165	3.621,5	1.080,2	6.664,0	82.211
1997	5.084	504	6.624,1	1.293,6	13.505,0	89.277
1998	9.333	877	6.478,1	1.436,3	18.124,7	69.751
1999	22.531	2.589	465,1	328,5	25.913,2	62.170
2000	44.549	3.285	235,5	259,2	48.328,8	77.518
2001	20.714	2.220	2.069,3	110,1	25.113,4	20.546
2002(*)	6.557	0	0,0	28,2	6.585,2	4.646
	118.438	10.153	25.306,4	8.235,1	162.132,7	3.774.079
(*) Ocak-Mart dönemini kapsar.						

EK 4 - PROJE DEĞERLENDİRME SÜRECİNE İLİŞKİN İŞ AKIŞ ŞEMASI

EK 5 - PROJE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

FAALİYETLER / HAFTA	I	II	III	IV	V	VI
Ekiplerin oluşturulması	■					
Ön inceleme	■					
Yerinde inceleme		■				
Teknik değerlendirme		■	■	■		
Sektör-firma değerlendirmesi		■	■	■		
Mali değerlendirme				■	■	
Raporlama						■

Bu süreç fizibilite çalışmaları için iki aya kadar çıkabilir.